

როგორ აქცევს ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმი ზრუნვას ამოწურვად რესურსად ქალთა გლობალური შრომითი მიგრაციის ანალიზი ჭიათურის მაგალითზე

ალექსანდრა აროშვილი

„ძველი იმპერიალიზმი არსად წასულა თავისი ბრუტალურობით – იმ შემთხვევაშიც კი, თუ წარსულში მესამე სამყაროდან მატერიალური რესურსების ამოღების პროცესს შევადარებთ დღეს მიმდინარე ემოციური რესურსების ექსტრაქციას. დღეს ვერ ნახავთ კოლონიზატორ ოფიცრებს მუზარადებით, ვერც დამპყრობლებსა და სამხედრო გემებს, კოლონიებს რომ მოსდგომიან. ამის ნაცვლად, ვხედავთ მესამე სამყაროს ქალებს – ბავშვის ეტლებით ან მოხუცთა მომვლელებს, ფრთხილად მოსიარულებებს მათი ხანდაზმული კლიენტების მხარდამხარ, პირველი სამყაროს ქუჩებსა და პარკებში“.

არლი რასელ ჰოქშილდი, 2003

„მე შემოძლია... ზღვარდადებული ვადით გავასხვისო სხვა პირზე ჩემი განსაკუთრებული ფიზიკური და სულიერი უნარიტა და მოქმედების შესაძლებლობით სარგებლობა, რადგან ყოველივე ეს – ამ შეთანხმების შემდეგ- მხოლოდ გარეგნულ მიმართებაშია ჩემს მთლიანობასა და საყოველთაობასთან. მაგრამ თუ მე გავასხვისებ მთელ ჩემს დროს... გავასხვისებ ჩემი მწარმოებლური მოქმედების მთლიანობას, ამით მე სხვის საკუთრებად ვაქცევ ამ მოქმედების არსს, ჩემს საყოველთაო მოქმედებას და სინამდვილეს, ჩემს პიროვნებას“

ჰეგელი, 1820

შესავალი

წინამდებარე სტატია დაიწერა სამი ქართველი ქალის ისტორიის შესწავლის შედეგად, რომლებიც საქართველოს პატარა ინდუსტრიული ქალაქიდან, ჭიათურიდან, ალტერნატიული საარსებო საშუალებების საძიებლად, ემიგრაციაში წავიდნენ სამუშაოდ. თავდაპირველად, ჩემი მიზანი იყო, მეპოვა კავშირი ამ ქალაქში მოპოვებადი წიაღისეულის – მანგანუმის ექსტრაქციასა და ამავე ქალაქიდან ქალების გადინების უწყვეტ ტენდენციას შორის, თუმცა მათ შრომით გამოცდილებაზე ყურადღებით დაკვირვებამ კარი გაცილებით მნიშვნელოვანი მიმართულებებით გახსნა.

წიაღისეულისა და ადამიანების გლობალურ ბაზარზე მოგზაურობის ტრექტორიამ კაპიტალიზმის მომპოვებლობის გაფართოების ახალ ფორმებთან მიმყვანა, რაც დღეს ცოცხალი ადამიანების გასაქონლების ბრუტალურ პრაქტიკებს აღწერს. თუმცა, ამასთან ერთად, ამ პროცესზე დაკვირვება ქალთა კვლავწარმოების შრომის ახალ, გლობალურ გეოგრაფიაზე გვიყვება.

1980-იანი წლებიდან დაწყებულმა კაპიტალის გლობალიზაციამ და მისმა თანმდევმა პროცესებმა, მთელი რიგი განვითარებადი ქვეყნიდან, განვითარებული ეკონომიკების მიმართულებით, მასობრივი მიგრაციის ტალღები წარმოქმნა. წარმოებითი ურთიერთობების გლობალურმა ცვლილებამ და ნეოლიბერალური რეფორმების ტალღამ, რომელმაც ე.წ. „მესამე სამყაროს“ გადაუარა, შეიძლება ითქვას, ხაზი გადაუსვა ანტიკოლონიალისტური, ანტირასისტული და ფემინისტური ბრძოლების მთავარ წვლილს ახალი, ნეოკოლონიალისტური წესრიგის ჩამოყალიბებით, რომელიც სიმდიდრისა და კეთილდღეობის უთანასწორო დაგროვებასთან ერთად, გლობალური ზრუნვის მიზნების ჯაჭვად (Yeates, 2004) გვევლინება განვითარებული ჩრდილოეთისთვის, რომელშიც მთელი მსოფლიოს ღარიბი ან სიღარიბისადმი მოწყვლადი ქალები არიან ჩართულნი. ლოგიკას, რომელიც ამ ახალ წესრიგს ახასიათებს, წინამდებარე სტატიაში თანამედროვე ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმი ვუწოდებ – მომპოვებლური ლოგიკა, რომელიც კაპიტალის შეუქცევადი გაფართოების კანონის კვალდაკვალ უკვე ადამიანების ემოციურ რესურსებზე, მათი კომუნი-

კაციებისა და ურთიერთობების ყველაზე ფაქიზ ფორმებზე ნადირობს, რაც თვალსაჩინოა, მათ შორის, საშინაო შრომის მარკეტიზაციისა და პრივატიზაციის გლობალური შედეგებით.

მნიშვნელოვანია, რომ როდესაც განვითარებადი სამყაროდან ქალთა მასობრივი მიგრაცია ზრუნვის ახალ, უხილავ გლობალურ ბაზარს ქმნის, უხილავია ამისგან გამომწვეული სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის მასშტაბი და შესაბამისად, ამ კრიზისის წვლილიც კაპიტალიზმის მიმდინარე კრიზისში. მეორე მხრივ, ამავე დროს, ეს ფემინისტური ბრძოლის კრიზისიცაა – ესაა ისტორია იმის შესახებ, თუ როგორ იქცა „საკუთარი ოთახის“ მოპოვების ისტორიული პროცესი საკუთარ ოჯახში დაბრუნების ოცნებად მილიონობით ქალისთვის განვითარებადი თუ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან.

ამიტომ, ქალთა კვლავწარმოების შრომის ტრანსფორმაციის ისტორიული ანალიზის გარდა, რომელშიც ჩვენ თანამედროვე ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმისა და მიგრაციის ტალღების ურთიერთკავშირის გააზრების აუცილებლობა შემოგვაქვს, სტატია ცდილობს სამუშაო ძალის ექსპლუატაციის, შრომასა და კაპიტალს შორის არსებული ისტორიული დაპირისპირების ტრადიციულ გაგებას დღეს მიმდინარე ადამიანის ფსიქოემოციური სხეულების გასაქონლების პოლიტეკონომიური კრიტიკაც შემატოს.

გარდა სიღრმისეული ინტერვიუებისა, რომლებიც ჭიათურელ ემიგრანტ ქალებთან ჩაიწერა, სტატიაში გამოყენებულია რამდენიმე ძირითადი თეორიული ჩარჩო სხვადასხვა დისციპლინებიდან. ერთი მხრივ, სტატია ეყრდნობა მარქსისტულ ტრადიციას, როდესაც იყენებს როგორც უშუალოდ კაპიტალის I და II ტომებში მოცემულ თეორიებს სამუშაო ძალის, კაპიტალისტური დაგროვების საყოველთაო კანონისა და საზოგადოებრივი კაპიტალის ერთობლივი მიმოქცევის შესახებ, ისე 1970-იანი წლების მარქსისტი ფემინისტი მოაზროვნეების მიერ სხვადასხვა დროს შექმნილ ნაშრომებს კვლავწარმოების შრომისა და ფემინისტური მოძრაობების შესახებ. მეორე მხრივ, სტატია ეყრდნობა ექსტრაქტივიზმისა და ნეოექსტრაქტივიზმის გარშემო არსებულ ლიტერატურას და ექსტრაქტივიზმის კონცეფციის გაფართოების მცდელობებს. ემოციური შრომის ფსიქოსოციალური განზომილების კვლევისას, სტატია ეყრდნობა ემოციების სოციოლოგიის ავტორებს, განსაკუთრებით კი, არლი რასელ ჰოქშილდის ნიგ-

ნებსა და სტატიებს. ამასთან, სტატია იყენებს სოციალურ და კულტურულ ანთროპოლოგიაში გავრცელებული ურთიერთგაზიარების, სოციალური გაცვლის და სხვა არასაბაზრო, არაფორმალური სისტემების კონცეფციებსაც.

მნიშვნელოვანია, რომ სწორედ ამ თეორიული ჩარჩოების ერთმანეთთან ურთიერთობა ქმნის შესაძლებლობას, მოცემულმა ნაშრომმა დასვას თავისი მთავარი კითხვები: რა ფენომენია თანამედროვე კაპიტალიზმში ზრუნვის გლობალური ბაზრის გაჩენა, რომელიც პირველ სამყაროში მესამე სამყაროსა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან ქალთა მასობრივ გადინებაზე მოთხოვნას წარმოშობს? რა როლს ასრულებს კვლავწარმოების შრომის ეს მასშტაბური ადგილმონაცვლეობა თანამედროვე კაპიტალისტურ შრომის დანაწილებასა და დაგროვებაში? რა სპეციფიკა აქვს საშინაო შრომის ემოციური ელემენტის – ზრუნვის გარესურსებას, მის ექსტრაქციასა და გასაქონლებას? არის თუ არა შესაძლებელი აღნიშნული ემოციური ელემენტის კვლავწარმოება იმ პირობებში, როცა ზრუნვა საბაზრო ურთიერთობად იქცევა? შეიძლება თუ არა, ზრუნვა გახდეს ამოწურვადი რესურსი, მსგავსად ბუნებრივი რესურსებისა? სად გადის ზღვარი ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმისთვის ადამიანსა და საქონელს, საქონელსა და ფულს შორის და ინარმოება თუ არა ამ ზღვარის ნაშლით კაპიტალისტური „პათოლოგიები“? რა პრობლემას აწყდება 1970-იანი წლების აუნაზღაურებელი საშინაო შრომის კრიტიკა კვლავწარმოების შრომის ახალი, გლობალური წესრიგის პირობებში და არის თუ არა კვლავ ადეკვატური ეს მოძრაობა მსოფლიოს ქალთა უმრავლესობისთვის?

„საკუთარი ოთახიდან“ საკუთარ ოჯახამდე: კვლავწარმოების შრომის ისტორია და გეოგრაფია

ზრუნვის სამუშაოს გასაქონლების პროცესზე მსჯელობის დაწყებამდე, ვფიქრობ, კარგად უნდა გავიაზროთ საშინაო შრომის ისტორიული მეტამორფოზები. აღსანიშნავია, რომ საშინაო შრომის საკუთარი ოჯახის გარეთ შესრულება ისტორიულად არ არის ახალი კაპიტალიზმის-

თვის. მეტიც, ის ჯერ კიდევ ფეოდალური ურთიერთობებისთვის დამახასიათებელი ფენომენია, რომელიც კაპიტალიზმში გადასვლასთან ერთად უფრო და უფრო მეტად ინაცვლებს ოჯახში.¹ ფეოდალურ საზოგადოებებში საშინაო შრომა წოდებრივი იერარქიის შედეგად წარმოქმნილი, მის მორალს დაქვემდებარებული შრომის დანაწილების ნაწილი იყო, სადაც ე.წ. „საშინაო შრომას“ დაბალი წოდების ადამიანები ასრულებდნენ. ეს დანაწილება კაპიტალიზმში ოჯახის შიგნით გადატანილი იერარქიით შეიცვალა, რომლის მიხედვითაც წარმოების (გარე) შრომას ძირითადად მამაკაცი, კვლავწარმოების (საშინაო) შრომას კი ქალი ასრულებს. ფეოდალიზმშიც და ინდუსტრიულ კაპიტალიზმშიც ეს იერარქიები ე.წ. „ბუნებით იერარქიასთან“ იგივედებოდა: მსახურს ფეოდალიზმში, ისევე როგორც ქალს ტრადიციულ კაპიტალისტურ ოჯახში, საკუთარი ფუნქცია და როლი გარკვეული აზრით ესმოდა, როგორც ბუნებრივი ფუნქცია, ბუნებრივი როლი. სწორედ ეს ძირითადი მორალურ-იდეოლოგიური ასპექტები ხდიდა ამ სამუშაოს უწყვეტ შესრულებას შესაძლებელს ისტორიულად.

მეორე მხრივ, საშინაო შრომის გაყიდვა კაპიტალიზმში ყოველთვის მნიშვნელოვანი შემოსავლის წყარო იყო ღარიბი ქალებისთვის, რომლებიც თავიანთ სამეზობლოებში/ქალაქებში მდიდარ ოჯახებში მუშაობდნენ, მაგალითად, აფროამერიკელი ქალები ამერიკის შვერთებულ შტატებში საშუალო კლასის ოჯახებისთვის და უკიდურესად ღარიბი ლათინოამერიკელი ქალები ბრაზილიაში მდიდარი ოჯახებისათვის.² თუმცა, ფეოდალიზმსა და ნეოლიბერალიზმამდელ კაპიტალიზმში არსებული პრაქტიკები, რომლებიც ოჯახს გარეთ შესრულებულ საშინაო შრომას გულისხმობს – არსებითად განსხვავდება მიგრანტთა ზრუნვის გლობალური ბაზრის

1 ნიგნში, „კალიბანი და გრძნეული“, სილვია ფედერიჩი ფეოდალიზმიდან კაპიტალიზმზე გადასვლის აღწერისას პრიმიტიული დაგროვების პროცესში შრომის დანაწილების გაჩენაზე საუბრობს: „პირველადი დაგროვება არ ყოფილა მხოლოდ ექსპლუატირებადი მშრომელებისა და კაპიტალის კონცენტრაციის პროცესი. ის ასევე იყო განსხვავებების დაგროვება მუშათა კლასს შიგნით და მისი დაყოფა: ასე გახდა სქესზე, რასაზე და ასაკზე დამყარებული იერარქია კლასობრივი მმართველობისა და თანამედროვე პროლეტარიატის ფორმირების საფუძველი“ (აბტ. თარგმანი).

2 ზემოთ მოყვანილი მორალურ/იერარქიული მიმართება განზოგადდება ფერადკანიანებსა და შავკანიანებზეც, რომლებიც 1980-იან წლებამდე დაქირავებულ საშინაო შრომაში იყვნენ ჩართულნი: კაპიტალისტური კლასობრივ-რასობრივი კულტურა, ასეთ შრომას ფერადკანიანი ხალხებისთვის ნორმალურად და „ბუნებრივად“ მიიჩნევდა.

წარმოქმნისა და ზრუნვის გლობალური ექსტრაქციის ფენომენისაგან, რომელსაც ქვემოთ გავაანალიზებთ. იქამდე ვნახოთ, თუ რა ტრანსფორმაციები გაიარა საშინაო შრომის საკითხმა იმ მორალური ასპექტების თვალსაზრისით, რაც მშრომელისთვის საკუთარი როლის ან ფუნქციის აღქმას უკავშირდება.

1960-იანი წლების შემდგომ გაჩენილმა პროფკავშირულმა გაერთიანებებმა, ფემინისტურმა სოციალურმა მოძრაობებმა და შავკანიანთა განმანთავისუფლებელმა ბრძოლებმა დიდი გავლენა მოახდინა დაქირავებული საშინაო შრომის გადაზრებაზე. ცხადია, ამას ხელი წარმოებითმა და ტექნოლოგიურმა სიახლეებმაც შეუწყო – როგორცაა საშინაო შრომის ავტომატიზაცია, მზა საკვების ინდუსტრიის გაჩენა და სხვ. პროფკავშირული გაერთიანებები დაქირავებულ საშინაო შრომაში ჩართულ ქალებს მშრომელის იდენტობის ჩამოყალიბებაში დაეხმარა, რაც „ბუნებითი იერარქიებისადმი“ თავის მიკუთვნებისაგან არსებითად განსხვავებული ეგზისტენციალური გამოცდილებაა და გულისხმობს სამოქალაქო თანასწორობის მორალს, როგორც ლეგალური უფლებების მოთხოვნისა და სამუშაო პირობების გაუმჯობესების წინაპირობას.

ამ პროცესების შედეგად, 1970-იანი წლებიდან, იმ ქვეყნებშიც კი, სადაც ქალთა დასაქმების მთავარი წილი კვლავ დაქირავებულ საშინაო შრომაზე მოდიოდა, მნიშვნელოვანი ძვრები დაიწყო. ბრაზილიაში, მაგალითად, საშინაო მშრომელები აღარ აღიქვამდნენ თავს საკუთარი დამქირავებლების ოჯახის წევრებად, შეამცირეს მათზე ემოციური მიჯაჭვულობა და საბოლოოდ, ამ ბრძოლამ საშინაო შრომის პირობების მნიშვნელოვანი გაუმჯობესება და საკონსტიტუციო გარანტიები მოიტანა. სწორედ ამიტომ, ეს არამხოლოდ პოლიტიკური და ეკონომიკური გამარჯვება იყო, არამედ – ემოციური (DaMotta, 1999), რადგან მშრომელის იდენტობის ჩამოყალიბებამ ამ ქალებს ემოციური ავტონომიურობა შესძინა. დაქირავებულ საშინაო შრომაში ჩართულმა ქალებმა „საკუთარი ოთახის“³ მოპოვება სწორედ საკუთარი თავის მუშათა კლასთან გაიგივების შედეგად შეძლეს, როდესაც აღმოაჩინეს „ბუნებითი“ მორალური იმპერატივების ისტორიულად კლასობრივი ბუნება.

3 იგულისხმება ვირჯინია ვულფის ლიტერატურული კონცეფცია, რომელიც ფემინისტური ემანსიპაციის სიმბოლოდ იქცა, როგორც ქალთა ავტონომიური თავისუფლების აღმნიშვნელი სივრცე.

ამას მოჰყვა 1970-იან წლებში მარქსისტი ფემინისტების მიერ ოჯახში შესრულებული „ანაზღაურებელი საშინაო შრომის“ გამოაშკარავებაც, რომელიც, იქამდე საერთოდ არ ითვლებოდა შრომად და შესაბამისად, უხილავი იყო, ასევე, მისი როლი კაპიტალის დაგროვების საერთო პროცესში. ამ თეორიამ, იმ იდეოლოგიური მორალის გამოაშკარავებასთან ერთად, რომელიც საშინაო შრომას ქალის ბუნებრივ ფუნქციად განსაზღვრავდა, ხელი შეუწყო კაპიტალისტურ ოჯახში შრომის დანაწილების პოლიტეკონომიურ გადააზრებასაც, რამაც ახალი სოციალური მოძრაობების დაბადება და ახალი პოლიტიკური მოთხოვნის არტიკულირება გახადა შესაძლებელი – „ანაზღაურება საშინაო შრომისთვის“.

სწორედ ამავე პერიოდიდან დაწყებული გლობალური საწარმოო და სოციალური ცვლილებები გვაჩვენებს, რომ საშინაო შრომის პრობლემა არც მხოლოდ მის ოჯახის გარეთ შესრულებაში და არც მხოლოდ მის აუნაზღაურებლობაში ძევს. 1980-იანი წლებიდან დაწყებულმა კაპიტალის გლობალიზაციის პროცესმა, საშინაო შრომის ანაზღაურების პროგრესული მოთხოვნა, შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილების ფორმირებით, მილიონობით ქალისთვის ნელ-ნელა ჩაგვრის ახალ, იქამდე არნახულ ფორმად გარდაქმნა.

შრომის ახალ საერთაშორისო დანაწილებაში, როგორც წესი, 1970-იანი წლების შუა პერიოდიდან საქონლის წარმოების რესტრუქტურიზაციის პროცესს გულისხმობენ ხოლმე, როცა მულტინაციონალურმა კომპანიებმა წარმოების განვითარებად ქვეყნებში გადატანა დაიწყეს, თუმცა, დიდი ხნის განმავლობაში, არავინ საუბრობდა შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილების მეორე მნიშვნელოვან თანმხლებ ნაწილზე – კვლავწარმოების გადატანაზე გლობალური სამხრეთიდან გლობალურ ჩრდილოეთში, რაც ისევ ქალთა შრომის მობილობაზე დაკვირვებამ გამოაშკარავა. თუ ეკონომიკის გლობალიზაციას ორივე მხრიდან შევხედავთ – როგორც წარმოების, ისე კვლავწარმოების ადგილმონაცვლეობის კუთხით, ვნახავთ, თუ რას მალავს შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილება: მთელ განვითარებად სამყაროში, მოსახლეობები უწყვეტად განიცდიან სოციალური კვლავწარმოების მწვავე კრიზისს, რაც ადამიანების – და, მათ შორის, ქალების მიერ ალტერნატიული გადარჩენის საშუალებების საძიებლად ქვეყნიდან მიგრაციას იწვევს (Federici, 1999).

სოციალური კვლავნარმოების კრიზისი ვლინდება როგორც ფიზიკური კვლავნარმოებისთვის აუცილებელი საშუალებების (მათ შორის, მონეტარული შემოსავლების) არასაკმარისობაში, ისე სამუშაო ძალის კვლავმნარმოებლების – ქალთა გადინების მასშტაბებში და ამ გადინების შედეგებში მათ მიერ დატოვებული შინამეურნეობებისთვის. ქალთა მასშტაბური გადინების მიზეზები „განვითარების“ სპეციფიკურ პოლიტიკებში ძევს: არსებითად მნიშვნელოვანია, რომ წარმოების პროცესის გადატანას გლობალურ სამხრეთში არ მოუტანია არავითარი ინდუსტრიული ბუმი⁴ მასპინძელი ქვეყნებისთვის. მეტიც, ამ ქვეყნებში მნიშვნელოვნად გაუარესდა საცხოვრებელი გარემო და სოციალური პირობები. „თავისუფალი სავაჭრო ზონების“ შექმნამ, საერთაშორისო ფინანსური ინსტიტუტების გავალიანების პოლიტიკებმა და მათი რეკომენდაციების საფუძველზე პრივატიზაციისა და დერეგულაციის პოლიტიკების განხორციელებამ ეს ქვეყნები კიდევ უფრო მოწყვლადი გახადა, რითიც პოსტკოლონიურ პერიოდში უპრეცედენტო სიღარიბე აწარმოა (Federici, 1999). შედეგად, მილიონობით ადამიანი გლობალურ ბაზარზე გახდა დამოკიდებული. ოჯახების დეზინტეგრაციამ შექმნა ტრანსნაციონალური ოჯახები – სხვადასხვა სახელმწიფოებში მცხოვრები წევრებისგან შემდგარი ოჯახები, რომლებიც დაშორებული არიან ფიზიკურად, თუმცა არ დაშორებულან ოჯახურ-ნათესაობრივი ურთიერთობით (Schmalzbauer, 2004). ტრანსნაციონალური ოჯახი შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილების პროდუქტია, რომელმაც კაპიტალისტურ ოჯახში არსებული ტრადიციული შრომის დანაწილება გლობალურად გადააწყო: თუ ადრე წარმოების შრომა გარეთ სრულდებოდა, კვლავნარმოების შრომა კი შინ, დღეს წარმოება მიმდინარეობს ერთ ქვეყანაში, კვლავნარმოება კი მეორეში. აღსანიშნავია, რომ ასეთ ოჯახებში მნიშვნელოვნად ზარალდებიან ბავშვები – რომლებსაც, ძირითადად, ნათესავებთან ტოვებენ. განსაკუთრებით ღარიბ ქვეყნებში,

4 შრომის ახალი საერთაშორისო დანაწილების კონვენციური კონცეფციის მიხედვით, 1970-იან წლებში მოხდა მესამე სამყაროს ინდუსტრიალიზაცია, თუმცა რეალურად ინდუსტრიული ბუმი კონცენტრირებული იყო მხოლოდ გარკვეულ ადგილებში: სამხრეთ კორეაში, ტაივანში, ჰონგ კონგში და ა.შ დანარჩენ, განვითარებად ქვეყნებში შეიქმნა თავისუფალი სავაჭრო ზონები, რომლებმაც ინდუსტრიული ბაზისის განვითარების ნაცვლად, ხელი შეუწყო ლოკალური რესურსების ქვეყნიდან გადინებას და შექმნა მონობასთან მიახლოებული შრომითი პირობები (Cohen 1987; Nash and Fernandez-Kelly eds., 1983; Federici, 1999).

მათი ნაწილი ქუჩაში ცხოვრებას იწყებს ან შრომობს მონობასთან მიახლოებულ პირობებში (Sawyer 1998).

1990-იანი წლების შუა პერიოდისთვის, ე.წ. მესამე სამყაროდან მიგრანტთა 50%-ს ქალები შეადგენდნენ (ILO, 1994). 2015 წლისთვის მიგრაციის ძირითადი ტრენდი კვლავ განვითარებადი ქვეყნებიდან განვითარებულ ქვეყნებში მიგრაციაა (ILO, 2019). 1995 წლიდან 2015 წლის ჩათვლით, მთელი მსოფლიოს მიგრანტთა 48,2% ქალია. აღსანიშნავია ისიც, რომ ქალების უმეტესობა გრძელვადიანი მიგრანტია, მაშინ, როდესაც კაცები შრომით მიგრაციაში დროებით სამუშაოებზე, ან სეზონურად ერთვებიან (ILO, 2019). 2010 წლის მონაცემებით, მსოფლიოში ოფიციალურად აღრიცხული 52 მილიონი საშინაო მშრომელი მიგრანტიდან 83% - 43 მილიონზე მეტი – ქალია, საიდანაც 41% მიგრირებულია აზიიდან, ხოლო 37% ლათინური ამერიკიდან (ILO, 2013). საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ, მიგრაციის ამ ტალღებს პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიც აქტიურად შეუერთდა.

როგორც ვხედავთ, გლობალური ტრანსფორმაციები გენდერული ტრანსფორმაციებიცაა, გლობალური მიგრაცია კი ფემინიზებულია (Kofman and Parvati, 2015), ისევე როგორც ფემინიზებულია სიღარიბე (Federici, 1999). კვლავწარმოების შრომის ახალი წესრიგის მიხედვით, სწორედ მესამე სამყაროს ქალები მონაწილეობენ განვითარებულ კაპიტალისტურ ქვეყნებში სოციალურ კვლავწარმოებაში. მათი ზუსტი როლის განსაზღვრა გლობალურ პოლიტიკონომიაში, კვლავწარმოების სფეროსა და მის მიმართებაზე წარმოებასთან, გრძელვადიან დაკვირვებას მოითხოვს (Katz, 2001), ვინაიდან არცერთი წარმოების სისტემა არ მუშაობს კვლავწარმოების სისტემის გარეშე (Truong, 1996). „თუ მართალია, რომ ემიგრანტთა ფულადი გზავნილები დღეს მთავარი მონეტარული დინებებია ნავთობკომპანიების ბრუნვის შემდეგ, მაშინ უნდა ვიფიქროთ, რომ მთავარი საქონელი, რომელიც მესამე სამყაროს პირველ სამყაროში დღეს გააქვს, არის შრომა. ეს ნიშნავს, რომ კაპიტალიზმის არსებულ ფაზაში, კაპიტალის დაგროვება დამოკიდებულია მესამე სამყაროს მშრომელებზე, მათ შორის კი – კვლავწარმოების შრომის უდიდესი წილი მეტროპოლიებში განვითარებადი ქვეყნების ქალების მიერ სრულდება“ – წერს ფედერიჩი 1999 წელს.

მაშასადამე, განვითარებულ ეკონომიკებში გაჩენილ დემოგრაფიულ დისბალანსს⁵, ქალების საშინაო შრომისგან „გათავისუფლებას“ გლობალურ ჩრდილოეთში - მოჰყვება მონობასთან მიახლოებული მძიმე შრომა მილიონობით ქალისათვის განვითარებადი ქვეყნებიდან, რადგან კვლავწარმოების შრომა ვინმემ უნდა შეასრულოს. თუ ეს ვინმე ტრადიციულ კაპიტალიზმში, სადაც კაცი-მარჩენალის მოდელი მუშაობდა, იყო ცოლი, რომელიც დღეს ასევეა ჩართული თანამედროვე საბაზრო კონკურენციაში და კვლავწარმოებისთვის დრო აღარ რჩება, მაშინ ის ოჯახის გარეთ უნდა მოიძებნოს: საჭიროა განსაკუთრებული, ემოციური შრომითი რესურსი, რომელსაც ზრუნვა შეუძლია – და კაპიტალი პოულობს კიდევ ბაზარზე ასეთ განსაკუთრებულ საქონელს – გაღარიბებული მესამე სამყაროდან ან პოსტსაბჭოთა სივრციდან მომავალ ქალს.

შავი ოქრო, ახალი ოქრო

საქართველო შრომითი მიგრაციით ერთ-ერთი ყველაზე ცნობილი ქვეყანაა 1990-იანი წლებიდან⁶ (Christophe, 2007), როდესაც საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდგომ დაწყებულმა სტრუქტურულმა ტრანსფორმაციამ და სხვა კრიზისებმა ქვეყნიდან მოსახლეობის დიდი რაოდენობით გადინება გამოიწვია. მნიშვნელოვანია, რომ გადინების ტალღები საქართველოსთვის დღემდე უწყვეტი ტენდენციაა, შესაბამისად, მიგრაცია აქ არა ტრანზიციული ფენომენი, არამედ უკვე პოსტ-საბჭოთა, დამოუკიდებელი სახელმწიფოს განვითარების თანმდევი პროცესია.

1990-იანი წლებისთვის დამახასიათებელი კრიზისების, შემდგომ კი 2003 წლის „ვარდების რევოლუციის“ პროექტის თანმდევი დერეგულა-

5 დემოგრაფიული ცვლილებები გამოწვეულია, მათ შორის, პოპულაციის ზრდისა და სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდით განვითარებულ ქვეყნებში, რის გამოც კვლავწარმოების შრომაზე მოთხოვნა ზრდადია (ILO, 2019). თუმცა „დემოგრაფიული დისბალანსის“ უკან ხშირად წარმოებითი ურთიერთობების ცვლილება დგას, როგორცაა, მაგალითად ტრადიციული სამუშაო ადგილების გაქრობა (მომსახურების სექტორის ზრდა) ან განვითარებულ ქვეყნებში ქალთა შრომის ბაზარზე მასობრივად გასვლა.

6 ბარბარა კრისტოფი წერს, რომ 1990-იან წლებში საქართველომ შრომითი მიგრაციის პროპორციით მოსახლეობასთან შეფარდებით გაუსწრო მიგრაციით ისეთ ცნობილ ქვეყნებს, როგორცაა თურქეთი და მექსიკა.

ციისა და პრივატიზაციის პოლიტიკების⁷ შედეგად, განსაკუთრებით მონ-
ყვლად სოციალურ მდგომარეობაში სწორედ ჭიათურა და მისი მსგავსი
პატარა, ინდუსტრიული ქალაქები აღმოჩნდნენ. უნდა აღინიშნოს, რომ
დღეს ეს უკიდურესად ღარიბი ქალაქებია, ოდესღაც სიცოცხლით სავსე,
სამუშაო ადგილებით, სოციალური და კულტურული დაწესებულებებით
უზრუნველყოფილი, რომლებიც ამჟამად გადაკეთებულია სათამაშო ბიზ-
ნესის ან მიკროსაფინანსო დაწესებულებებად, და ახლა დაბინძურებული
ეკოლოგიითა და დაზიანებული საჯარო ინფრასტრუქტურით გამოირჩევა.
მოსახლეობის ძირითადი შემოსავლის წყარო მომპოვებელ საწარმოებ-
ში მძიმე მუშაობის შედეგად მიღებული დაბალი ანაზღაურება და ემიგრ-
აციაში წასული მშრომელების ფინანსური ტრანსფერებია – 1994 წლის
მაჩვენებელთან შედარებით, ჭიათურის მთლიანი მოსახლეობა თითქმის
2-ჯერაა შემცირებული.⁸

ჭიათურა, დასავლეთ საქართველოში მდებარე ქალაქი, გარშემორტ-
ყმულ სოფლებთან ერთად, ცნობილია ე.წ „შავი ოქროთი“, მანგანუმით
მდიდარი ეკოსისტემით. დღეს ჭიათურაში მოპოვებადი მანგანუმი ქვეყნის
ექსპორტის 10%-ს შეადგენს. ჭიათურელები ისტორიულად ამ ქალაქში წი-
ალისეულის მოპოვების პირობებზე არიან დამოკიდებულნი: მათ შორის,
ქალები, რომელთა საშინაო, კვლავწარმოების შრომა მუდმივად მიბმუ-
ლი იყო მალაროებში დასაქმებულ ოჯახის წევრებზე. ქვემოთ ვნახავთ, თუ
როგორ განსაზღვრა ჭიათურელი ქალების ზრუნვის ბაზარზე გადინების
ბედიც, ასევე, მხოლოდ მომპოვებელ კომპანიაზე ქალაქის დაქვემდება-
რებამ.

ნანა კუსიანს და ნონა ბინაძეს, რომლებიც დღეს საბერძნეთსა და
იტალიაში მოხუცებს უვლიან, უშუალოდ ჰქონდათ შეხება მანგანუმთან
ცხოვრების განმავლობაში, რამდენადაც მათი ოჯახის ერთი წევრი მაინც
მუშაობდა იქ რაღაც დროით. მას შემდეგ, რაც მათი მეუღლეები, ამავე სა-
წარმოს მიერ მათი ჯანმრთელობისთვის მიყენებული მძიმე ზიანის გამო,

7 2005-2006 წლებში ქვეყანაში გაუქმდა მარეგულირებელი კანონმდებლობებისა და სახელმწი-
ფო ზედამხედველობის ორგანოების 90%, რამაც არაერთი მიმართულებით მძიმე სოციალური
თუ ეკოლოგიური კატასტროფები გამოიწვია.

8 საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული დეპარტამენტის მონაცემებით, ჭიათურის მუნიციპალი-
ტეტში 1994 წელს მოსახლეობა იყო 70,300 ადამიანი, რის შემდეგაც ეს ციფრი უწყვეტ კლებას
განიცდის. 2019 წელს მუნიციპალიტეტის მოსახლეობამ 39,000 შეადგინა.

ველარ ახერხებდნენ მუშაობას, ქალებს ოჯახის რჩენის ვალდებულება დააწვათ, რის შემდეგაც თავად დასაქმდნენ ქარხანაში, სადაც მოპოვებული წიაღისეულის შეგროვება-რეცხვა, პირველადი დამუშავება ხდებოდა, თუმცა გაუსაძლისი შრომითი პირობების გამო, საბოლოოდ, ქვეყნიდან წასვლის გადაწყვეტილება მიიღეს.

„დედაც და მეუღლეს დამტვერიანებით⁹ და კიბოთი დამელუპა, მარგანეცის გამო. შვილმაც იქ დაიწყო მუშაობა და ისიც ცუდად გახდა: ფილტვები დაუავადდა. ექიმებმა გვითხრეს, რომ მისი მალაროში მუშაობა არ შეიძლებოდა და რა თქმა უნდა, დავანებებინე თავი, შვილის სიკვდილს ველარ გადავიტანდი. 4 შვილი და 9 შვილიშვილი დამრჩა სარჩენი და მე თვითონ დავიწყე ქარხანაში მუშაობა, მაგრამ საქართველოში არ მაჩვენა საკუთარმა დამსაქმებელმა იმდენი ადამიანობა, რომ სამი ლარით მოემატებინა ღლეში ხელფასი. ერთი პურით მეტს მაინც ვიყიდდი და აქ არ წამოვიდოდი, იქ ვიმუშავებდი – ასე გავხდი იძულებული, ქვეყნიდან წავსულიყავი“. ნანა, 51

1990-იანი წლების საერთო გაჭირვების შემდეგ, ჭიათურაში სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის მეორე და უფრო გრძელვადიანი ტალღა 2006 წლიდან იწყება, როცა ჭიათურაში მანგანუმის მოპოვების უფლება დაახლოებით 13,000 ჰა-ზე დიდ ტერიტორიაზე, ზესტაფონის ფეროშენადნობთა ქარხანასთან ერთად, 40 წლით გადაეცა ფლორიდაში დარეგისტრირებულ ჰოლდინგს „ჯორჯიან ამერიქან ელოიზს“. ამ პერიოდისთვის ქალაქში არსებული ალტერნატიული სამუშაო ადგილები უკვე თითქმის გამქრალი იყო და ადამიანებს თავის გადარჩენის ერთადერთ საშუალებად საწარმოში მუშაობაღა რჩებოდათ, მიზეზული ანაზღაურებების სანაცვლოდ. ასე მოხვდა საწარმოში ნონა ბინაძე, რომელიც იქამდე, წლების განმავლობაში, ჭიათურის კულტურის სახლში მუშაობდა.

9 დამტვერიანებას უწოდებენ მანგანუმის მტკრის ფილტვებში რეგულარული მოხვედრის პროცესს, რაც ადამიანის სასუნთქი სისტემის დაზიანებას, მათ შორის, ონკოლოგიურ დაავადებებს იწვევს.

„მე თეატრალური¹⁰ დავამთავრე და წლების განმავლობაში ჭიათურის კულტურის სახლში ვმუშაობდი დირექტორის მოადგილედ. ასევე, ვიყავი კორესპონდენტი ჭიათურის გაზეთში, „სამთოელი“. დაახლოებით 39 წლის ვიყავი, როცა მიხეილ სააკაშვილმა მთელ თაობას ჩარეცხილები უწოდა¹¹ და ყველგან შტატების შემცირება დაიწყო. კომპეტენტური ადამიანები გაუშვეს, რის გამოც დავუპირისპირდი ხელმძღვანელობას და სამსახური დავკარგე. გაზეთში მხოლოდ 70 ლარი მქონდა ხელფასი, მეუღლე უკვე ავად მყავდა და ეს თანხა არ მეყოფოდა ოჯახის შესანახად. დავწერე განცხადება, რომ მიველე „ჭიათურმანგანუმში“ სამუშაოდ. უფროსებად ის ხალხი დამხვდა, ვისთანაც ინტერვიუებს ვწერდი იქამდე. მაშინ სანარმო ჯერ კიდევ არ იყო პრივატიზებული და გამგედ – მანქანა/დანადგარების გამომგონებელი, უნიჭიერესი ადამიანი მუშაობდა. ის ცდილობდა, შეძლებისდაგვარად ადამიანურად გვემუშავა, კუთვნილი ანაზღაურება მიგველო. 2 წლის შემდეგ, სანარმო გაიყიდა – ახალმა კომპანიამ ახალი უფროსები დანიშნა, რომლებიც ჯალათებად იქცნენ. ისინი აბუჩად იგდებდნენ შრომელ ხალხს და გვაციულებდნენ გვემუშავა უმძიმეს პირობებში, მათ შორის ქალებს.“

ნანა კუსიანი იხსენებს, თუ როგორ ჩართო კომპანიამ განსაკუთრებით მძიმე და დაბალანაზღაურებად შრომაში ქალები.

„ხუთი გიგანტური დანადგარი მებარა, უნდა მერეცხა მაღაროდან გადმოდინებული ნედლეული, ამ სართულზე უნდა ემუშავა ოთხ მუშას, ვის მაგივრადაც ერთი ან ორნი ვმუშაობდით + ქვედა სართულზეც და ზემოთაც უნდა გვერბინა. ფანჯრები არ არის ჩასმული, ორპირ ქარში, ზამთარში, ყინვაში ვმუშაობდით. დენტან მქონდა შეხება, წყალი რომ შეწყდებოდა, არ მყოფნიდა რომ გამერეცხა მარგანე-

10 თბილისის შოთა რუსთაველის სახელობის თეატრისა და კინოს სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველოს ისტორიული უნივერსიტეტი თეატრისა და კინოს სფეროში.

11 ჩარეცხვის პოლიტიკა უკავშირდება ერთიანი ნაციონალური მოძრაობის ხელისუფლებაში მოსვლის შემდგომ, პრეზიდენტ მიხეილ სააკაშვილის ინიციატივით განხორციელებულ „ძველი ინტელიგენციის“ საჯარო, პოლიტიკური, საგანმანათლებლო და სამეცნიერო წრეებიდან განდევნისა და მათი ახალგაზრდა მენეჯერებით ჩანაცვლების მასობრივ პოლიტიკას.

ცი – ნასოსი უნდა ჩამერთო. წვიმის დროს წყალი ჩამოდის პირდაპირ დენტან, ანუ პირდაპირ სიცოცხლისთვის საშიში იყო ეს შრომა. დაუცველი იყო ასევე იატაკი. ერთი თანამშრომელი დაიღუპა ქარხანაში, ჩავარდა სართულიდან სართულზე. მიღები დახეთქილი იყო, მანგანუმი იბნეოდა, როცა უნდა გაეფლო ამ მილებში. ქალებს გვავალებდნენ ამის აკრეფას, გვაძლევდნენ ნიჩბებს - ამ დინების დროს მანგანუმი რომ დაბეტონდებოდა, ჩვენ უნდა გვემტვრია ნიჩბებით, გაგვესუფთავებინა და გვეყარა ბუნკერებში. ეს ნიჩბები თითო იყო 8 კილო – სულ ქალები ვიყავით, კაცებს არ გვახმარდნენ, მათ თავისი საქმე აქვთო“.

ამ ცვლაში მომუშავე ქალებიდან დღეს თითქმის ყველა ემიგრაციაშია წასული, ძირითადად იტალიასა და საბერძნეთში. აღსანიშნავია, რომ ორივე რესპონდენტი, რომელიც ქარხანაში მუშაობდა, აქტიურად იყო ჩართული გაფიცვებსა და პროფკავშირულ მოძრაობაში, რომლებიც საწარმოში შრომითი პირობების გაუმჯობესებისა და ხელფასის მომატების მიზნით იწყებოდა.

„4-5 წელი გავიდა და 350 ლარი მქონდა ხელფასი. ამ უსამართლობასა და განუკითხაობაზე ყოველთვის ვუპირისპირდებოდი უფროსობას. გაფიცვის დროს, როცა ქარხანა გავაჩერეთ და მაღაროელეზი აგვყვნენ 2012-ში, მეუბნებოდნენ – შენ გაჩერდი, გააჩერე სხვები, ბანკში რაც გაქვთ, იმას გაგინულებთ (ვალეები), ხელფასს რაც გეკუთვნით მოგცემთო და ა.შ. ოღონდ მარტო მე გამიზრდიდნენ, რა თქმა უნდა. რადგან ბევრს ვყვიროდი. მაგრამ ჩვენ გვინდოდა, ყველასთვის გაუმჯობესებულიყო პირობები. გაფიცვის შემდეგ მხოლოდ 3%-ით მოგვიმატეს ანაზღაურება. ოჯახს ვეღარ ვინახავდი. ჩემი ცვლიდან 7 ქალი ვართ წამოსული ემიგრაციაში – ვინც ჩემ ცვლაში არ იყო, ისინიც“ – ნანა, 51

ნინო გურული მარტოხელა დედაა, რომელსაც ამავე ქარხანაში დასაქმებულ მეუღლესთან დაშორების შემდეგ, შემოსავლის წყარო აღარ დარჩა.

„იქ მარტო მარგანეცია – სხვას ვერაფერს გააკეთებ. სკოლაში ვმუშაობდი დამლაგებლად, 180 ლარი მქონდა ხელფასი. დედა და შვილი მყავდა სარჩენი – ამიტომ დავტოვე ბავშვი, სკოლის მოსწავლე და წარმოვედი თურქეთში, მოხუცის მოსაველელად“. ნინო, 51

„ჭიათურა დაცარიელდა ქალებისგან. ზოგი ბოლო ძროხას ყიდის წამოსასვლელად, მაგრამ აქ სამუშაოს ვერ შოულობენ, 6-7 თვე სხედან უმუშევრად და ვალებს იკიდებენ, მერე კი უარესად გაღარიბებულები უკან მიდიან. ჭიათურელ ხალხს არაფერი სჭირდა საამისო, ნორმალური პირობები რომ ყოფილიყო, ქალაქს არავინ დატოვებდა. მიუხედავად იმისა, რომ ეკოლოგიური პრობლემებია და დამტვერიანება, მაინც არ დატოვებდა“. ნონა, 55

რამდენადაც მანგანუმი პოსტ-საბჭოთა (პერიფერიული) ქვეყნის პერიფერიული ქალაქიდან ამოდებული რესურსია მსოფლიო ბაზრისთვის, პერიფერიულობის ცნება არსებითია ზრუნვის სამუშაოს ბაზრისთვისაც. სწორედ პერიფერია-ცენტრის ტრაექტორიას გადის მილიონობით მიგრანტი ქალი ჭიათურიდან, სხვა პოსტ-საბჭოთა ქალაქებიდან თუ განვითარებადი ქვეყნებიდან, როდესაც ზრუნვის სამუშაოს შესასრულებლად, ღარიბი ქვეყნიდან, უკეთესი ანაზღაურების მიღების მიზნით, მდიდარ ქვეყანაში მიემგზავრება. აღსანიშნავია, რომ რამდენადაც „განვითარების“ სპეციფიკური ტიპი უბიძგებს მათ მიგრაციისკენ, განვითარების კურსის ეს უცვლელობა ინარჩუნებს მათ ასევე განუსაზღვრელი ვადით, ქვეყნის გარეთაც.

„ყველას უკან ჩამოსვლა უნდა, აქ გაძლება ძალიან ძნელია. მაგრამ რომ ვუყურებთ, საქართველოში არაფერი იცვლება უკეთესობისკენ, ჩვენი ჩამოსვლა სამუდამოდ გადაიდება. სანამ ჩვენ აქ ვართ, ჩვენი დატოვებული ოჯახები მრავლდება, ახალი ბავშვები იბადებიან და ჩვენ გვემატება სარჩენი ხალხი, საქართველოში კი ხელფასები და სამუშაო არ უმჯობესდება“. ნანა, 51

სოციოლოგი არლი რასელ ჰოქშილდი 2003 წელს გამოცემულ წიგნში, „ინტიმური ცხოვრების კომერციალიზაცია“, ემოციურ ეკოლოგიაზე საუბრობს. ის ერთმანეთს ადარებს სიყვარულს და ოქროს, როგორც განსაკუთრებით ძვირფას რესურსებს. ჰოქშილდის აზრით, სიყვარული, როგორც მიგრანტი ქალებისგან ამოღებული ზრუნვა, უფრო და უფრო აქტიურად ხდება ექსტრაქტივიზმის საგანი, როგორც ძვირფასი რესურსი. ჰოქშილდის მიერ სიყვარულის ოქროსთან შედარება საინტერესოდ კონცეპტუალიზდება ჭიათურის კონტექსტში, სადაც „შავი ოქრო“ მოიპოვება. თუ, როგორც ქვემოთ ვნახავთ, მონაცემები „ახალი ნავთობია“, რომელიც ინფორმაციული ტექნოლოგიების ეპოქაში ასევე მოპოვებად რესურსად იქცა, სიყვარულს და ზრუნვას, მასზე წარმოქმნადი მოთხოვნისა და ზრდადი დეფიციტურობის გათვალისწინებით, ისევე როგორც მასზე მომპოვებლური გლობალური წესრიგის გავრცელებით, ახალი ოქრო შეგვიძლია ვუწოდოთ.

და მართლაც, თუ დავაკვირდებით ამ ორი, ერთმანეთისგან განსხვავებული სხეულის – ერთი მხრივ ცოცხალი, სულიერი, ფსიქოემოციური ადამიანური სხეულის, მეორე მხრივ კი, ბუნებრივი წიაღისეულის მოგზაურობას გლობალურ ბაზარზე, რომლებიც ერთი და იგივე მომპოვებლური ლოგიკით განსაქონლდება ერთი და იგივე ქალაქიდან, ვნახავთ, რომ ეს სხეულები თანამედროვე კაპიტალიზმის ლინზაში ექსტრაქტივისტული პროცესისთვის აუცილებელი თითქმის ყველა პირობით ჰგავს ერთმანეთს: პერიფერიულობით, საექსპორტო დანიშნულებით, გადამუშავებისთვის მოწყვლადობით, საბაზრო ფასდადგენით და სხვა – რისი წინაპირობაც ამ ქალაქში და მთლიანად ქვეყანაში არსებული ზოგადი ეკონომიკური და სოციალური ვითარებაა.

თანამედროვე ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმი და არაგანახლებადობა

კოლონიალიზმისა და იმპერიალიზმის ლინზაში ადამიანი ყოველთვის ცოცხალი მინერალი იყო¹² – წიაღისეულთან დაკავშირებული ფიზიკური შრომა ყოველთვის შლიდა განსხვავებას ადამიანსა და რესურსს შორის.

კლასიკური განმარტებით, ექსტრაქტივიზმი ბუნებრივი რესურსების მოპოვებას გულისხმობს, მსოფლიო ბაზარზე ექსპორტის მიზნით. დაგროვების ამ ფორმას მრავალსაუკუნოვანი ისტორია აქვს. ძველი იმპერიალისტური რეჟიმები სხვადასხვა კოლონიებში მოპოვებული რესურსების ათვისებასა და ამ რესურსების მოპოვებაში ჩართული ადგილობრივი ხალხების შრომაზე იდგა. დღეს ეს რეჟიმები ფორმალურად გაქრა, მაგრამ არსად ქრება კაპიტალისტური წარმოებისთვის აუცილებელი პირობები.

ამკარაა, რომ ძალადობა ყოველთვის იყო კაპიტალისტური მომპოვებლობის თანმდევი თვისება: შემთხვევითი არ არის, რომ მთელი რიგი ისტორიული მიღწევების მიუხედავად, რომლებიც მშრომელებმა ეტაპობრივად მოიპოვეს, ექსტრაქტივიზმი დღეს კვლავ ასოცირდება სიცოცხლისთვის საშიშ შრომასთან, სიმდიდრის უთანასწორო გადანაწილებასთან, ადამიანის უფლებების უხეშ დარღვევებთან და ა.შ. თითქოს, კაპიტალიზმის შიგნით, მისი გაფართოების კანონის შეუქცევადობის პირობებში, შეუძლებელია ექსტრაქტივიზმის ჰუმანიზაცია.

საინტერესოა, რომ ექსტრაქტივისტულ პროცესზე დაკვირვებისას ჩვენ ვაკვირდებით არამხოლოდ შრომასა და კაპიტალს შორის ურთიერთობას, არამედ შრომას, კაპიტალსა და ბუნებას შორის ურთიერთობას, რადგან აქ წარმოების პროცესში უშუალოდ მონაწილეობს ბუნებაც, რომელიც ამ პროცესში იცვლება და ტრანსფორმირდება – შესაბამისად, კაპიტალისტური წარმოების წესისთვის დამახასიათებელი ძალადობა სწორედ ექსტრაქტივისტულ პროცესში გამოამჟღავნდება: მძიმე სოციალურ შედე-

12 მეზადრა და ნელსონი საინტერესო ეტიმოლოგიურ ტრანსფორმაციაზე საუბრობენ ადამიანს, მინერალსა და მონეტას შორის. *Homme minnerai – Homme metal – Homme monnaie* (Mbembe 2013, pp. 67–68). ისინი სვამენ კითხვას: „რატომ იქცა მომპოვებელი მუშა კლასობრივი ბრძოლის სიმბოლოდ, როცა კაპიტალისტური წარმოება არ მოიცავს მხოლოდ მომპოვებელ ინდუსტრიას?“

გებთან ერთად, ექსტრაქტივიზმი ასოცირდება ბუნებრივი გარემოს მნიშვნელოვან დეგრადაციასთანაც – საკვების სუვერენიტეტის შეზღუდვის, სასმელი წყლის დაბინძურების, ტყის მასივის შემცირების, ნიადაგის გამოფიტვის, ჰაერის დაბინძურების ზრდით და სხვ. ექსტრაქტივისტული ჩარევების შედეგად, გარემო ხშირად უძლურია განაახლოს რესურსები იმავე სისწრაფით, რა სისწრაფითაც ამოიღება (Acosta, 2013), მაშასადამე, ექსტრაქტივიზმი დაკავშირებულია ბუნებრივი განახლების, რეგენერაციის, კვლავწარმოების შეწყვეტასთანაც: „*წარმოების პროცესის ვიწრო გაგებით თუ შევხედავთ, ექსტრაქტივიზმი წარმოადგენს წარმოებას კვლავწარმოების გარეშე*“ (Ye et al., 2020).

თანამედროვე, გლობალური კაპიტალიზმი, რომლის ჩამოყალიბებამაც განსაკუთრებული როლი გვიანი 1970-იანი წლებიდან კაპიტალის გლობალიზაციამ, ხოლო გვიანი 1980-იანი წლებიდან შრომის ახალმა საერთაშორისო დანაწილებამ ითამაშა, ახალ ეკონომიკურ და სოციალურ გეოგრაფიებთან ერთად, ახალი სააზროვნო ლანდშაფტების საჭიროებასაც აჩენს, როგორიცაა, მაგალითად, ნეოექსტრაქტივიზმი, როგორც ნეოკოლონიური ძარცვის მექანიზმი.¹³ 80-იანი წლებიდან, როცა გლობალური ბაზრების გახსნამ, დერეგულაციისა და პრივატიზაციის პროცესმა ტრანსნაციონალურ კომპანიებს რესურსებით მდიდარ ტერიტორიებზე ოპერირების შეუზღუდავი ძალაუფლება მიანიჭა, ექსტრაქტივიზმი განსაკუთრებით ბრუტალური და ინტენსიური ხდება – ის ხორცს ისხამს სწორედ კაპიტალიზმის ჰეგემონიის პირობებში, უფრო ზუსტად კი, მისი გლობალიზაციის მხარდამხარ (Acosta, 2013). დღეს ექსტრაქტივისტული ლოგიკა გვხვდება იქ, სადაც არ გვხვდებოდა კაპიტალიზმის სხვა ფაზებში: მისი ამომღები (მომპოვებლური) დიაპაზონი აღარ შემოიფარგლება მხოლოდ ბუნებრივი/მატერიალური რესურსებით. მომპოვებლობის მაღა აღარ ჩერდება ადამიანის სხეულის საზღვართან, რომელიც ადრე ფიზიკური იყო, დღეს კი უკვე ფსიქო-სოციალურია. შესაბამისად, ჩნდება ექსტრაქტივიზმის კონცეფციის გაფართოების ახალი მცდელობები, როგორიცაა „ექსტრაქტივისტული

13 ალბერტო აკოსტა ექსტრაქტივიზმს განიხილავს, როგორც ისტორიული ძარცვის კოლონიალისტურ მექანიზმს, რომლის გარეშეც შეუძლებელი იქნებოდა გლობალურ ჩრდილოეთში კეთილდღეობის გენერირება.

ლოგიკების აღმასვლა“ (Sassen, 2014), „კაპიტალის ექსტრაქტიული ოპერაციები“ (Gago and Mezzadra, 2017) და სხვ. ეს კონცეფციები აღწერს თანამედროვე კაპიტალიზმის მექანიზმებს, ირიბი ან პირდაპირი გზით შეაღწიოს უკვე არამატერიალურ, მისთვის იქამდე უხილავ, მათ შორის, ემოციურ/სოციალურ ფენომენებში და აქციოს ისინი რესურსებად, გამოდევნოს მათთვის მნიშვნელოვანი გარემოდან და გლობალურ ი ბაზრისკენ განდევნოს.

ექსტრაქტივისტული ლოგიკების აღმასვლის/კაპიტალის ექსტრაქტიული ოპერაციების, მაგალითებია, დღეს, ასევე, ფინანსები და სმარტ ქალაქები/ახალი ინფრასტრუქტურული პროექტები, მონაცემთა მომპოვებლობა, როგორც ადამიანების ციფრული ქცევისა და სოციალური კომუნიკაციის სისტემებიდან ამოღებულ ინფორმაციაზე ნადირობა და სხვ. შესაბამისად, ექსტრაქტიული ოპერაციები ჩაშენდება სოციალურ და ინტიმურ ინტერაქციებშიც, რაც საბოლოო ჯამში გვაძლევს სივრცეების, ღირებულებების, ინფრასტრუქტურების, სიცოცხლის ფორმების აპროპრიაციის ოპერაციებს, რომლებიც ერთობლიობაში კაპიტალისტურ ვალორიზაციას ექვემდებარება: ეს ოპერაციები კოორდინირებულად მუშაობს კაპიტალის სხვა ოპერაციებთან, როგორიცაა შრომისა და ექსპლუატაციის პეტეროგენული ფორმები (Mezzadra and Neilson, 2017) რაც გვიბიძგებს დავუშვათ, რომ თანამედროვე კაპიტალიზმისთვის დომინანტური პარადიგმა, შესაძლოა, მთლიანად ექსტრაქტივისტული იყოს.

სასკია სასენი, წიგნში, „გამოდევნები“, ასევე საუბრობს ექსტრაქტივისტულ ლოგიკებზე. ის იყენებს ტერმინს, „ბრუტალურობების წარმოება“, როდესაც თანამედროვე კაპიტალიზმის პათოლოგიებს აღწერს. გამოდევნები სხვადასხვაგვარია: მოიცავს როგორც დაბალშემოსავლიანი მშრომელებისა და უმუშევრების სოციალური კეთილდღეობის სისტემებიდან გამორიცხვის ოპერაციებს ელემენტარული პოლიტიკური გადანაცვებითილებებით, ასევე, განვითარებულ მომპოვებელ სისტემებს, რომლებიც გარდაქმნიან ბუნებრივ გარემოს „მკვდარ მიწებად და მკვდარ წყლებად“ – ქმედებებს, რომლებიც სიცოცხლეს გამოდევნის ბიოსფეროდან. სასენი ასახულებს, რომ განვითარებული პოლიტიკური ეკონომიკები ეკონომიკური ზრდის ვიწრო კონცეფციის ქვეშ ქმნიან ისეთ ტექნოლოგიებსა და სისტემებს, რომლებიც ყოველდღიურად აწარმოებს ბრუტალურობებს. ზრდა

ადრეც ცენტრალური იყო, თუმცა ის ამავე დროს საჯარო სიკეთეების წყაროც იყო – დღეს არსებული ინსტიტუტები კი მხოლოდ კორპორატიულ ზრდას ემსახურება (Sassen, 2014). ამ ახალი კომპლექსურობის ნაწილია, წარმოების ინტერნაციონალიზაცია, გლობალური ქალაქები, კაპიტალისა და შრომის მობილობა და მიგრაციებიც. „რადიკალური ტრანსფორმაცია, რომლის წინაშეც აღმოვჩნდით ჩვენც და პლანეტაც, ამბობს სასენი – მათ შორის, ინფორმაციული ტექნოლოგიების თვალსაზრისით, აქრობს აქამდე არსებულ მყარ აღმნიშვნელებს, როგორიცაა სახელმწიფო, სიცოცხლე, შრომა და სხვ. ისინი აღარ ნიშნავენ იმას, რასაც აქამდე, განიცდიან მუტაციებს. ეს არ ნიშნავს, რომ კაპიტალისტური წარმოების წესი იცვლება – თუმცა ის ახალ წესრიგებს ამყარებს, განსაზღვრავს ვინ არის „მიგნით“ და ვინ „გარეთ“ და ამას აკეთებს ექსტრაქციული ძალაუფლებით“. სასენის აზრით, თანამედროვე ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმი ტოვებს არაფერს – რადგან აღარ აინტერესებს, თუ რა დაემართება გარემოს, საიდანაც ის საჭირო რესურსს ამოიღებს და სწორედ ამიტომ, ის მკვლელი სულისკვეთებით მოქმედებს.

აღნიშნული მოსაზრებები არსებითია იმის გასაგებად, თუ კონკრეტულად როგორ იწარმოება „ბრუტალურობები“ როგორც ბუნებრივი რესურსების, ისე არამატერიალური ფენომენების ექსტრაქციისას: ერთი მხრივ, 1980-იანი წლებიდან გაბატონებული პოლიტიკები არამხოლოდ კიდევ უფრო მეტად გამორიცხავს რესურსებზე დამოკიდებულ ეკონომიკებში მცხოვრებ ადამიანებს ნიადაგიდან ამოღებული ბუნებრივი სიმდიდრისაგან გენერირებად კეთილდღეობაზე წვდომისაგან, არამედ, ამ გამოდევნით მათ ქვეყნებიდან განდევნისკენაც უბიძგებს, რასაც აღწერს განვითარებადი ქვეყნებიდან სამუშაო ძალის ექსპორტისა და ქალთა მიგრაციის ტალღები. სწორედ სპეციფიკური განვითარების პოლიტიკები განდევნის ადამიანებს საკუთარი ქვეყნებიდან (Massey, 1998).¹⁴ ამდენად, თუ ადგილმონაცვლეობები და განსახლებები თანმდევია ტრადიციული ექსტრაქტივიზმისთვის ბუნებრივი გარემოს დეგრადაციის გამო, ის თანმდევია ზოგადად ექსტრაქტივისტული ლოგიკების აღმასვლისთვისაც.

14 მასის კვლევა აჩვენებს, თუ როგორ შეუწყო ხელი მიგრაციის ტალღას მექსიკაში ამერიკულმა განვითარების პოლიტიკებმა: სწორედ კაპიტალის გადინებამ და სოციალური სერვისების შემცირებამ, მექსიკელებს მაღალი ანაზღაურების, უსაფრთხოების, გადარჩენის ალტერნატიული გზების ძიებისკენ უბიძგა.

მაშასადამე, თუ გლობალიზაცია კაპიტალისტური ექსპანსიის პროცესია, ექსტრაქტივიზმის გზით ადამიანების სოციალურ ურთიერთობებში, ემოციური ურთიერთგაცვლისა და ურთიერთგაზიარების პროცესში შეღწევა გარკვეულ ინტროსპექტიულ გაფართოებად გვევლინება ადამიანის შიგნით, რომელიც გაარესურსებს ან ადგილს მოუნაცვლებს ემოციებს და საბაზრო ლოგიკას დაუქვემდებარებს მათ. შესაბამისად, თუ კაპიტალიზმის სივრცითი ექსპანსია ზიანს აყენებს გარემოს, ადამიანში მომპოვებლური საქმიანობის წარმოებამ – შესაძლოა დაამიანოს ადმიანის შინაგანი ფსიქოემოციური გარემო ან ადამიანთა შორის სოციალური გაცვლის, ინტიმური ურთიერთობებისა და კომუნიკაციების არასაბაზრო ფორმები.

სწორედ ამიტომ, ქალთა ზრუნვის ბაზარზე მიგრაციის ანალიზისას ჩვენ გვაინტერესებს ამ ემოციური უნარის მოპოვებად და გაყიდვად რესურსად ქცევის პროცესი, როგორც კაპიტალისტური პათოლოგია, თვისობრივად არასაბაზრო ფენომენების გასაქონლებით აწარმოოს განსაკუთრებული ბრუტალურობა, რომელიც, ამ შემთხვევაში, ზრუნვის გაყიდვითა და ადგილმონაცვლეობით, მისი განახლებადობისთვის საფრთხის შექმნით და საბოლოოდ, მის ამოწურვად რესურსად ქცევით შემოიფარგლება. ეს პროცესი ბიოსფეროდან სიცოცხლის ამოტუმბვის ოპერაციებს ჰგავს – ერთი მხრივ, ეს ქალები განიდევნებიან საკუთარი ოჯახებიდან, როგორც ზრუნვისთვის არსებითი სასიცოცხლო გარემოდან, მეორე მხრივ კი, უკვე ბაზარზე, სწორედ მათი ფსიქოემოციური სხეულებიდან ხდება ზრუნვის ექსტრაქცია.

აღსანიშნავია, რომ მდიდარ ქვეყნებში ზრუნვის ბაზარზე დასაქმებულ მიგრანტებს, წიაღისეულის მსგავსად, თავიანთი საბაზრო ფასი აქვთ, რაც მათ დატოვებული ოჯახების შენახვის შესაძლებლობას აძლევს. რამდენადაც ექსტრაქტივიზმი გულისხმობს სწორედ ნედლი, ან მცირედდამუშავებული რესურსის გატანას, რომელმაც საბოლოო სახე უკვე გლობალურ ბაზარზე გაყიდვის შემდეგ უნდა მიიღოს, ის გულისხმობს საერთო გლობალური ფასის დადგენასაც. ამავე პრინციპს იმეორებს ზრუნვის სამუშაოს საბაზრო ფასიც: ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზმის ლინზაში ქალის ფსიქოემოციური სხეულიც ნედლი რესურსია, რომელიც წინასწარ არ გადამზადდება და არ გადამუშავდება აღნიშნუ-

ლი სამუშაოს შესრულებამდე – ის ზრუნვის ნედლი რესურსია, რამდენადაც, ამ სამუშაოსთვის საჭირო თვისებების სავარაუდო მატარებელია ზოგადად, მისი სქესის/გენდერული იდენტობის გამო. როგორც წიაღისეულია გარკვეული ფიზიკური და ქიმიური თვისებების მატარებელი, ქალიც, გლობალურ შრომით ბაზარზე, კონკრეტული იდენტობაა დედის, ცოლის, მზრუნველის ან მომვლელის, რომლის საჭიროება და ფასიც ბაზარზე მასზე მოთხოვნის შესაბამისად უნდა დადგინდეს. როგორც წიაღისეული უნდა გაირეცხოს, დამუშავდეს და გარდაიქმნას, რათა ნედლი მასალიდან იქცეს საქონლად, ასევე უნდა ტრანსფორმირდეს ეს ნედლი ფსიქოემოციური სისტემა, რათა შეძლოს ზრუნვის სამუშაოს შესრულება მისთვის უჩვეულო გარემოში – საბაზრო შეთანხმებაში, მაშინ, როდესაც ამის გამოცდილება მხოლოდ მისთვის ინტიმურ გარემოში – ახლობლებთან და ოჯახის წევრებთან აქვს. სიყვარულის და ზრუნვის ადგილმონაცვლეობის შედეგად დაწყებული მეტამორფოზა კი ხშირად ამ ქალების ზოგადი ფსიქოემოციური მდგრადობის ტრანსფორმაციას იწვევს, მათ მიერ დატოვებულ შინამეურნეობებში ზრუნვის დეფიციტისაგან გამონეწეულ სხვა ცვლილებებთან ერთად.

მიგრანტ ქალთა ზრუნვის სამუშაოს გაყიდვის გამოცდილება იმეორებს, ასევე, ექსტრაქტივისტული ეკონომიკისთვის დამახასიათებელ კიდევ ერთ თავისებურებას – „შებრუნებული მასშტაბის ეკონომიკის“¹⁵ თვისებას. ბუნებრივი რესურსების მოპოვებისას, პირველ რიგში ყველაზე ადვილად მოსაპოვებელი და ყველაზე კარგი ხარისხის მადანი მოიპოვება, დროთა განმავლობაში კი მოპოვება რთულდება და ძვირდება, ისევე როგორც უარესდება მოპოვებული მადნის ხარისხი. ჭიათურელ ქალებთან ჩატარებული სიღრმისეული ინტერვიუებიდან, ისევე როგორც მსგავსი ემპირიული კვლევებიდან მსოფლიოს მასშტაბით, ჩანს, რომ ვინაიდან ზრუნვის სამუშაო დამოკიდებულია ადამიანის ემოციურ მდგრადობასა და სპეციფიკური კომუნიკაციის უნარებზე, თავიდან ის უფრო ენთუზიასტურია, ხოლო დროთა განმავლობაში უფრო და უფრო რთული ხდება ამ თავდაპირველი ემოციური რესურსის გამომუშავება, რაც საბოლოოდ შესაძ-

15 „შებრუნებული მასშტაბის ეკონომიკა“ ან „მასშტაბის დისეკონომია“ (Diseconomies of scale) მიკროეკონომიკაში გულისხმობს ეკონომიკური აქტორების მიერ ორგანიზაციული მოცულობის ან გამოშვებული პროდუქციის ზრდით გამოწვეული ხარჯების ზრდას, რაც წარმოების პროცესში აძვირებს ერთეული პროდუქციის საშუალო თვითღირებულებას.

ლოა საგანგაშო ფსიქოლოგიურ შედეგებამდე – ემოციურ გამოფიტვამდე მივიდეს.

„სიყვარული არ არის ისეთივე ფიქსირებული, როგორც მატერი-
ალური რესურსია, თუმცა მეორე მხრივ, ის ისეთივე განახლებადი
რესურსია, როგორც ბუნებრივი რესურსები – ის საკუთარი თავისგან-
ვე განახლდება... რაც უფრო მეტად გვიყვარს და ვუყვარვართ, მით
უფრო ღრმად შეგვიძლია სიყვარული“ (Hochschild, 2003). მნიშვნელო-
ვანია, რომ ჰოქშილდი აქ არამხოლოდ ზრუნვის, როგორც რესურსის
არაგანახლებადობის საფრთხეზე საუბრობს, არამედ ამ განახლების
აუცილებლობაზე ზრუნვის ობიექტისთვისაც. ის ასაბუთებს, რომ მაგა-
ლითად, მესამე სამყაროში დატოვებული ბავშვი, რომლის დედაც პირ-
ველ სამყაროში სხვა ბავშვს უვლის, ამ განახლებადი ენერგიის გარე-
შე რჩება.¹⁶ სიყვარული აქ ისეთივე ამოწურვადი რესურსია, როგორც
ბუნებრივი წიაღისეულები, მით უფრო იმის გათვალისწინებით, რომ
მესამე სამყაროსა და პოსტსაბჭოთა სივრცეში, ამ რესურსზე წვდომის
მნიშვნელოვანი დეფიციტი ყალიბდება.

თუმცა, ზრუნვის რესურსის ამოწურვადობის საკითხი კიდევ უფრო ღრმა
ანალიზს საჭიროებს, ვიდრე ამას ჰოქშილდი გვთავაზობს. მსოფლიოს
ერთ პოლუსზე შექმნილი დეფიციტურობა, მეორე პოლუსზე მისი კონცენ-
ტრაციის გამო, პირდაპირ არ ნიშნავს, რომ რესურსი ამოწურვადია. აქ
ჩვენ გვაინტერესებს, პირველ რიგში, შეუძლია თუ არა საშინაო შრომის
ემოციურ ნაწილს – ზრუნვას განახლება იმგვარ საბაზრო ურთიერთობაში,
რასაც დღეს ზრუნვის გლობალური ბაზარი ქვია, რათა გავარკვიოთ, ექ-
ვემდებარება თუ არა ეს პროცესი სამუშაო ძალის ღირებულების და სამუ-
შაო ძალის განახლების აქამდე არსებულ თეორიას და დავსვათ შემდეგი
კითხვა: კონკრეტულად როგორ იწარმოება აქ „კაპიტალისტური პათო-
ლოგია“?

16 სტატიიში, „ზრუნვის გლობალური ჯაჭვი და ზედმეტი ემოციური ღირებულება“, ჰოქშილდი
საუბრობს ფილიპინელი მიგრანტი ქალის მიერ ბევრელი ჰოლმელი ბავშვის მიმართ გაცემულ
სიყვარულზე, რომელიც ფილიპინებში, მის საკუთარ ბავშვს აკლდება. ჰოქშილდი აქ სვამს
შემდეგ კითხვას: „იღებს თუ არა ბევრელი ჰოლმელი ბავშვი ზედმეტ ემოციურ ღირებულებას?“

ზრუნვის პოლიტეკონომია: რა კვლავაწარმოებს კვლავწარმოების შრომას?

კვლავწარმოებაზე მარქსი ძირითადად „კაპიტალის“ II ტომში საუბრობს, სადაც კომპლექსურ, არაანრფივ პროცესებზე დაკვირვებას იწყებს, რათა მოგვეცეს ერთობლივი საზოგადოებრივი კაპიტალის კვლავწარმოების სურათი. ის აღმოაჩენს, რომ წრიული ტრაექტორიების გამოყენებით – ბრუნვის, ცირკულაციის, ციკლების – საქონლის, ფულისა და კაპიტალის ერთი შეხედვით ქაოტური მეტამორფოზების ერთობა არა უბრალოდ დაჭამებული წარმოების პროცესია, სადაც პროცესს წრფივი მიმდინარეობა აქვს, არამედ კვლავწარმოების, სადაც პროცესი ციკლური ხდება: უბრუნდება სანყის წერტილს, სანყის მდგომარეობას.

ეს მეთოდი არსებითია კვლავწარმოების შრომის როლის და ბუნების გასაგებად, მიუხედავად იმისა, რომ მარქსი გამოტოვებს კვლავწარმოების შრომას ერთობლივი საზოგადოებრივი წარმოების მიმოქცევის ანალიზისას. თუმცა, რამდენადაც მილიონობით მიკრომოვლენას აკვირდება, რომლებიც საკუთარ მიკროფიზიკურ ორბიტებზე, სხვადასხვა სიჩქარითა და პერიოდულობით მოძრაობენ, და შემდგომ მათ კაპიტალიზმის ზოგად მაკროსკოპიულ ასპექტებად აჭამებს (Caffentzis, 1999). ის გვთავაზობს მეთოდს, გლობალურად მიმოფანტული კვლავწარმოების შრომის ინდივიდუალური მეტამორფოზები დავაჭამოთ სოციალური კვლავწარმოების საერთო დეპრივაციად, სოციალური კვლავწარმოების კრიზისი კი, როგორც საერთო კაპიტალისტური მიმოქცევისთვის არსებითად მნიშვნელოვანი, უმსხვილესი რგოლის ჩავარდნა, თანამედროვე კაპიტალისტური კრიზისის ერთ-ერთ მიზეზად წარმოვიდგინოთ.¹⁷

გარდა ამისა, მარქსის „კაპიტალის“ I ტომში მოცემული მსჯელობა სამუშაო ძალის კვლავწარმოების შესახებ – მეთოდი, რომლითაც ის ფიქრობს

17 სტატილაში, „სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის ცნების შესახებ“, ჯორჯ კაფენცის მარქსის საზოგადოებრივი ერთობლივი კაპიტალის მიმოქცევის ფორმულაში შეაქვს კიდევ ერთი ცვლადაც, კვლავწარმოების შრომის სახით. კაფენცისი წერს, რომ ამ ცვლადის ჩავარდნამ საერთო მიმოქცევაში, შესაძლოა, უფრო დიდი გავლენა მოახდინოს კაპიტალისტური კრიზისის პროვოცირებაზე, ვიდრე ათასობით მუშის გაფიცვამ. შესაბამისად, კრიზისის შესახებ თეორიების გვერდით, ის გვთავაზობს სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის კონცეფციის შემოტანასაც, როგორც კრიზისის შესაძლო მიზეზისა, რომელიც დამალულია როგორც მარქსისტი, ისე ნეოკლასიკოსი ეკონომისტებისთვის კვლავწარმოების შრომის უხილავობის – მისი არაპროდუქტიულ შრომად აღქმის გამო.

სამუშაო ძალის განახლებისთვის აუცილებელ დროსა და პირობებზე და, შესაბამისად, ამისთვის საჭირო საცვლელი ღირებულების საჭიროებაზე, გვაძლევს საშუალებას იმავე მეთოდით დაგვიჭრდეთ უკვე კვლავწარმოების შრომის კვლავწარმოებაზე, მიუხედავად იმისა, რომ მარქსი არ სვამს ამ კითხვას, როდესაც ე.წ. „ტრადიციულ“ სამუშაო ძალაზე – კაცი-მარჩენალის ეპოქაში აღმავალ ინდუსტრიულ პროლეტარიატზე კონცენტრირდება.

მარქსის მიხედვით, სამუშაო ძალა იმ ფიზიკური და სულიერი უნარების ერთობლიობაა – ფიზიკური ძალა, ინტელექტუალური უნარები და ნერვული სისტემა (კუნთები, ტვინი, ნერვები), რომლებიც „მხოლოდ ადამიანის სხეულში, მის ცოცხალ პიროვნებაში არსებობს“. ის ასევე ასაბუთებს, რომ კაპიტალისტურ საზოგადოებაში ყველა სხვადასხვა საქონელს ფლობს, ეს ზოგისთვის კაპიტალია, ზოგისთვის მინა, ზოგისთვის კი მხოლოდ საკუთარი სამუშაო ძალა. სწორედ განსხვავებული საქონელფლობაა მარქსთან კლასობრივი განსხვავების წარმოების ფუნდამენტური წინაპირობა. როდესაც ადამიანს არ გააჩნია სხვა საქონელი, გარდა საკუთარი სამუშაო ძალისა, ის გამოდის ბაზარზე, სადაც მას ხვდება კაპიტალისტი, რომელიც ეძებს განსაკუთრებულ საქონელს. განსაკუთრებულს, რომელიც იმავე დროს, ღირებულების შექმნის წყარო იქნება, რათა მის ხელთ არსებული საქონელი – ფული, მასში გავალოს, შექმნილი ღირებულების შედეგად კი, საკუთარი კაპიტალი გაზარდოს. ვინაიდან ზედმეტი ღირებულების შექმნა სწორედ ცოცხალ სამუშაო ძალას (სპეციფიკურ ფიზიკურ და სულიერ უნართა ერთობლიობას) შეუძლია, ის პოულობს კიდევ ბაზარზე ასეთ საქონელს და ყიდულობს მას, თუმცა, ამავე დროს, ვინაიდან ადამიანი საკუთარი სამუშაო ძალის თავისუფალი მესაკუთრეა, ის საკუთარ სამუშაო ძალას განსაზღვრული ვადით ყიდის. სწორედ ეს არის კაპიტალისტურ ურთიერთობასა და სხვა ისტორიულ წესრიგებს შორის განსხვავების საფუძველი, ესაა, რაც ამ ურთიერთობას საბაზრო ურთიერთობად აქცევს: დათქმა, რომ შრომის უნარი, რომელსაც მშრომელი ყიდის, გასხვისებულია დროებით, „რადგან, თუ მას ის ერთხელ და სამუდამოდ გაყიდის, თავისუფალი მოქალაქიდან გადაიქცევა მონად, საქონელმფლობელიდან კი – საქონლად“.

მარქსი აქ ეყრდნობა ჰეგელის სამართლის ფილოსოფიას, სადაც ჰეგელი განმარტავს, რომ ადამიანში არსებული განსაკუთრებული ფიზიკური და სულიერი უნარებით მოქმედების შესაძლებლობის გასხვისება შესაძლებელია ზღვარდადებული ვადით, რადგან ეს ქმედება გარეგნულად მიემართება მის მთლიანობასა და საყოველთაობას. „მაგრამ თუ მე გავასხვისებდი ჩემი მწარმოებლური მოქმედების მთლიანობას, ამით სხვის საკუთრებად გადავაქცევდი ამ მოქმედების არსს, ჩემს საყოველთაო მოქმედებას და სინამდვილეს, ჩემს პიროვნებას“. თუმცა, როგორც ვთქვით, მარქსის ანალიზი ტრიალებს ინდუსტრიული მუშათა კლასის გარშემო, სადაც ადვილია ვიპოვოთ ზღვარი დროებით გასხვისებასა და თავისუფლებას შორის, რადგან იქ, სადაც მთავრდება კაპიტალისტის მიერ ნაყიდი დრო, ადამიანს საკუთარი სამუშაო ძალა საკუთრებასა და განკარგვაში უბრუნდება. მეორე მხრივ, კაპიტალიზმის გაფართოებასთან ერთად, მსოფლიოს სხვადასხვა წერტილში, განვითარებად და ღარიბ ქვეყნებში სოციალური კვლავწარმოებისთვის აღარ არის საკმარისი ტრადიციული სამუშაო ძალის შემოსავლები და ჩნდება ქალი-მარჩენალის მოდელი. ქალი, როგორც ამ შემთხვევაში უკვე განსხვავებულ ფიზიკურ და სულიერ მონაცემთა ერთობლიობის მფლობელი (ვინაიდან მას ისტორიულად სამუშაო ძალის კვლავწარმოების ფუნქცია დაეკისრა) ასევე სამუშაო ძალაა. შესაბამისად, კვლავწარმოების შრომა, ანუ იმ განსაკუთრებულ უნართა ერთობლიობა, რაც ისტორიულად სწორედ ქალის ცოცხალ ორგანიზმსა და მის პიროვნებაში არსებობს, იქცევა მის საკუთრებაში არსებულ ერთადერთ საქონლად. სწორედ აქ ხდება ქალი ახალი საქონელმფლობელი. თუმცა, ეს სამუშაო ძალა აღარ არის „ტრადიციული“, რადგან საოჯახო ურთიერთობა, მიუხედავად მასში კაპიტალისტური შრომის დანაწილებისა, არ არის საბაზრო, არამედ სხვა ტიპის, ნათესაობრივია.¹⁸ შესაბამისად, აქ საბაზრო გაცვლის ნაცვლად, მიმოქცევაშია სოციალურ და ემოციურ გაცვლათა მილიონობით უხილავი დეტალი. საინტერესოა, თუ რა ემართება ამ ტიპის სამუშაო ძალას მას შემდეგ, რაც ბაზარზე მას აღმოაჩენს

18 „ნათესაობრივი“ აქ გამოყენებულია, როგორც ანთროპოლოგიური ტერმინი (Kinship) რომელიც აღნიშნავს არაფორმალურს, არასაბაზროს (აქ.) და მიუთითებს სპეციფიკური ურთიერთობებისა და მიმართებების სიმრავლეზე, რომლებიც ახასიათებს სწორედ ასეთ სისტემებს/ერთობებს.

კაპიტალი,¹⁹ როგორც ახალ განსაკურებულ საქონელს, რომელიც მასობრივად შეიძლება გაიყიდოს? რით განისაზღვრება ამ ახალი სამუშაო ძალის ღირებულება?

როდესაც მარქსი უღრმავდება სამუშაო ძალას, ამბობს, რომ ცხადია, მას აქვს ღირებულება, როგორც ყველა სხვა საქონელს. შესაბამისად, როგორც ყველა სხვა საქონლის ღირებულება განისაზღვრება მისი წარმოებისთვის აუცილებელი სამუშაო დროით – ანუ მის წარმოებაზე დახარჯული დროით, სამუშაო ძალის ღირებულებაც განისაზღვრება მისი კვლავწარმოებისათვის აუცილებელი დროით. კვლავწარმოების – იმიტომ, რომ აქ საჭიროა ისევ იმ ცოცხალი სხეულის დაბრუნება სამუშაო ადგილას, რისთვისაც აუცილებელია მისი განახლება (მის მიერ დახარჯული კუნთების, ნერვებისა და ტვინის – აღდგენა), ხოლო დროით იმიტომ, რომ ამ უნარების აღდგენისათვის, გარკვეული დროა საჭირო, რაც ამავდროულად მშრომელის საკუთარი, თავისუფალი დროა. იმისთვის, რომ ამ დროში შესაძლებელი გახდეს ამ უნარების აღდგენა, საჭიროა სხვადასხვა საარსებო საშუალებები. ანაზღაურება, რომელიც სამუშაო ძალაში გაიცელება – ანუ ხელფასი – არის ამ უნარების აღდგენისათვის კაპიტალისტის მიერ გაღებული საცვლელი ღირებულება, რომელიც გაცვლის უნივერსალური ექვივალენტის სახით – ფულის სახით გადაიხდება – რათა სამუშაო ძალის მფლობელმა, რომელიც თავისუფალი პიროვნებაა, თავად განსაზღვროს, რა სახმარ ღირებულებებს შეიძენს ამ ფულით.

სამუშაო უნართა ერთობლიობის აღდგენა, რაც კონკრეტული ინდივიდის მთლიანი, ცოცხალი კვლავწარმოების პროცესის ნაწილია, ფიზიკური განახლების გარდა ემოციურ განახლებასაც მოიცავს, რომელიც არამხოლოდ სამუშაოზე დახარჯულ ნერვებს აღადგენს, როგორც ამას მარქსი აფორმულირებს, არამედ ადამიანის ზოგადი, ფსიქოემოციური სტაბილურობის შენარჩუნებასაც გულისხმობს. ხელფასი – რომელიც გაყიდულ შრომაში გადაიხდება, ანაზღაურებს ადამიანის კვლავწარმოებისათვის

19 ზრუნვის სამუშაო, ცხადია, პირდაპირ არ იყიდება „კაპიტალისტზე“, როგორც ეს ტრადიციული სამუშაო ძალის შემთხვევაშია და ძირითადად, ის იყიდება შინამეურნეობებზე, რომლებიც ასევე მშრომლები არიან. თუმცა, ზრუნვის გლობალური მოთხოვნა-მიწოდების ჯაჭვი და თანამედროვე ექსტრაქტიული ოპერაციები, რომელთა შედეგებიც საბოლოო ჯამში ექვემდებარება კაპიტალისტურ ვალორიზაციას, საფუძველს გვაძლევს ვთქვათ, რომ ზრუნვის ბაზარზე საკუთარი სამუშაო ძალის გატანით ადამიანი მონაწილეობს ზრუნვის გლობალური წარმოების პროცესში, რომელშიც ზრუნვა უკვე გარდაქმნილია საბაზრო საქონლად.

აუცილებელ გარკვეულ კომპონენტებს, მაგრამ ცხადია, არა მთლიანად. თუ ფიზიკურ ძალას აღადგენს ფიზიკური დასვენება და განახლება, ნერვთა სისტემის აღდგენისთვის საჭიროა ემოციური დასვენება და განახლება, რაც ხელფასის გარდა – სხვა წყაროდან მოდის: ტრადიციულ კაპიტალისტურ ოჯახში ამ პროცესში ქალი მონაწილეობს, გარდა ფიზიკური და პიგიენური კვლავწარმოებისთვის საჭირო სახლის საქმეების შესრულებისა, სპეციფიკური ემოციური ელემენტის – ზრუნვის/სიყვარულის გაცემის მეშვეობით.

მაშასადამე, არსებობს რაღაც, რასაც ადამიანი თავისუფლად გამოიმუშავებს ემოციურ ურთიერთობაში სხვა ადამიანთან ან საკუთარ თავთან, მისი თავისუფალი დროის გამოყენების დროს და რითიც ადამიანი აწარმოებს საკუთარ სულიერ თუ ემოციურ მდგრადობას, ანუ რაღაც, რისთვისაც ფული – არ არის უნივერსალური გაცვლის მექანიზმი. სწორედ ესაა ზრუნვა, ზრუნვა საკუთარ თავზე ან სხვის მიერ დახარჯული ზრუნვა შენზე; რადგან ადამიანს, როგორც ცოცხალ არსებას, სრული განახლებისათვის სჭირდება არამხოლოდ სახმარი ღირებულებები, რასაც ფულით იყიდის, არამედ სპეციფიკური საცვლელი ღირებულებებიც, რომლებსაც ის იღებს არაკაპიტალისტური, არასაბაზრო ურთიერთობებიდან, მათ შორის, ადამიანური გაცვლებიდან.²⁰

ეს ნიშნავს, რომ სამუშაო ძალის რეალური ღირებულება არ დაიყვანება მხოლოდ ფულზე გადაცვლად ღირებულებაზე, არამედ არამატერიალური, უთვლელი ღირებულებაც გააჩნია, რომელიც ადამიანის სულიერი განახლების ნაწილია. ეს მნიშვნელოვანი კომპონენტია, რადგან სწორედ სულიერ უნართა ერთობლიობას შეუძლია, ფიზიკურთან ერთად, ჯამში ცოცხალი სამუშაო ძალა მოგვცეს, რომელსაც ზედმეტი ღირებულების შექმნა შეუძლია. ეს უთვლელი, არამატერიალური ღირებულება, თავის დროზე, მარქსმა გამოტოვა სამუშაო ძალის ღირებულების ანალიზისას, რადგან ის არ იყო არსებითი მაშინდელი წარმობითი ურთიერთობებისთვის. გამოდის, რომ სამუშაო ძალის ღირებულების შემადგენელი ეს კომპონენტი იქამდეა დამალული, სანამ ისტორიულად მისი არაგანახ-

20 მეორე საკითხია, რომ თავის მხრივ, ეს „არასაბაზრო, ადამიანური ურთიერთობების ფორმები და ემოციური რესურსები“ ფულით იმიტომ არ იყიდება, რომ ისინი ბოლომდე არ გასაქონლებულა – თუმცა, კაპიტალიზმის არსებულ ფაზაში მიმდინარე მტკივნეული მეტამორფოზები ტოვებს იმის დაშვების საფუძველს, რომ ეს არ არის შეუძლებელი.

ლებადობის საფრთხე არ დადგება. სწორედ აქ უნდა დავსვათ მთავარი კითხვა: რა კვლავწარმოებს თავად კვლავწარმოების შრომას? თუ ნათესაობრივ-საოჯახო ურთიერთობაში ქალი ემოციური შრომის სანაცვლოდ იღებს არასაბაზრო, ემოციურ უკუკავშირს, რათა საკუთარი სამუშაო ძალა განაახლოს, რისგან უნდა მიიღოს მან ის საბაზრო ურთიერთობაში, კერძო შინამეურნეობაში, სადაც არ არსებობს ემოციური გაცვლის წინაპირობა და შესაბამისად, არ მუშაობს ურთიერთგაზიარების ემოციური პრაქტიკები?

ფაქტია, რომ აქ განახლება სჭირდება არა მხოლოდ სამუშაო ძალას, რაც ტრადიციული პროლეტარიატის შემთხვევაში გვაქვს, არამედ თავად ამ შრომასაც, რადგან თავად კვლავწარმოებაა ციკლური, არანრფივი, მაგალითად, წარმოების შრომისგან განსხვავებით. შესაბამისად, მხოლოდ ფიზიკური განახლება და დასვენება/ნერვების აღდგენა არ არის საკმარისი ადამიანში ამ რესურსის განსახლებლად, არამედ მისთვის იმავე უკუკავშირის დაბრუნება. არ მივცეთ ზრუნვის სამუშაოზე დასაქმებულ ქალს ემოციური უკუკავშირი – ეს იგივეა, რომ არ მივცეთ მუშას ხელფასი; ხოლო მივცეთ მას არაადეკვატური საცვლელი ღირებულება ამაში, მხოლოდ იმიტომ, რომ ამაზეა მიბმული მისი ოჯახის ფიზიკური კვლავწარმოება, ანუ ამ უკუკავშირის ნაცვლად მივცეთ ფული, იგივეა, რომ მუშას ხელფასის ნაცვლად რაღაც ისეთი გადავუხადოთ, რასაც ვერც კი გაყიდის, რათა ფულად გარდაქმნას და რაიმე იყიდოს. შესაბამისად, ოპერაცია ფული-საქონელი აქ ხორციელდება იმდენად, რამდენადაც ქალი „იძულებულია გაყიდოს ერთადერთი საქონელი“ რაც გააჩნია, მაგრამ ეს ზოგადი კაპიტალისტური პათოლოგიაა იმდენად, რამდენადაც, ის ვეღარ ახერხებს ამ პროცესში სრულფასოვან კვლავწარმოებას²¹, რადგანაც, არ ავანაზღაუროთ ემოციური უნარის კვლავწარმოებისთვის აუცილებელი ელემენტით ის ცოცხალი სამუშაო ძალა, რომელიც სწორედ ამ უნარით მუშაობს, ნიშნავს გამოვფიტოთ ის იმ სიცოცხლისუნარიანობისგან, რომელიც მან მოძრაობაში უნდა მოიყვანოს, რათა კვლავ შესაძლებელი გახდეს ზრუნვა. და თუ მარქსი ამბობს, რომ „სამუშაო ძალის მესაკუთრეს, რომელმაც

21 ვინაიდან ზრუნვა, სიყვარული ან ემოციური უკუკავშირი ზრუნვისთვის, როგორც საჭირო ემოციური ელემენტი, კაპიტალიზმის არსებულ ფაზაში ბოლომდე არ გასაქონლებულა, რათა ის ადამიანმა ფულით შეიძინოს.

დღეს იშრომა, შესაძლებლობა უნდა ჰქონდეს ხვალაც გაიმეოროს იგივე პროცესი იმავე ძაღლონისა და ჯანმრთელობის პირობებში“, რით ჩანაცვლდება ძაღლონე და ჯანმრთელობა სპეციფიკური ემოციური სამუშაო ძაღლისთვის? მხოლოდ შესაბამისი ემოციური/ინტიმური გარემოთი.

სწორედ ამიტომაც თანამედროვე კაპიტალის მიერ წარმოქმნილი მიგრანტთა ზრუნვის სამუშაო ექსტრაქტივისტული – რადგან ის მხოლოდ ამოიღებს, და აღარ აბრუნებს მასში მისი თავდაპირველი ფუნქციონირებისთვის არსებულ სასიცოცხლო ელემენტს, არ აღადგენს მის ციკლურობას, არ ახორციელებს ეკვივალენტურ გაცვლას. თუ მარქსთან ყველა საქონელი შეეფარდება ფულს, როგორც უნივერსალურ გაცვლის საშუალებას, რა ხდება მაშინ, როდესაც არსებობს ახალი განსაკუთრებული საქონელი, რომელიც არ შეეფარდება ფულს, როგორც უნივერსალურ გაცვლის საშუალებას, რადგან მისი თვისობრიობა არ შეესაბამება ფულის თვისობრიობას: მისით არ განახლდება, ამ წესით არ დაითვლება და არ ანაზღაურდება, არამედ, ამ შემთხვევაში რაღაც სხვა, არასაბაზრო ღირებულებით, რომელსაც კაპიტალისტური ეკონომიკა არ აღიარებს? ცხადია, ფულადი ფორმა არ არის ეკვივალენტური ზრუნვის საცვლელი ღირებულებისთვის, ვინაიდან თავად ზრუნვა არ არის თვისობრივად ფულად ღირებულებასთან შეფარდებითი სიდიდე.

„სამუშაო ძაღლის ღირებულების განსაზღვრა ყველა ეპოქაში მოიცავს ისტორიულ და მორალურ ელემენტს, ყველა სხვა საქონლისგან განსხვავებით“ – ამბობს მარქსი, როდესაც საუბრობს იმ ცვალებად კულტურულ და სოციალურ მოთხოვნილებებზე, რომლებიც სხვადასხვა კონტექსტებსა და ეპოქაში აყალიბებს მშრომელთა კლასებს. სწორედ აქ შეგვიძლია სამუშაო ძაღლის ღირებულების თეორია ზრუნვის სამუშაოს არასაბაზრო ღირებულებაზე, როგორც ამ ეპოქაში გამოაშკარავებულ მორალურ ელემენტზე, განვაზოგადოთ და მისი გასაქონლების წინააღმდეგ ისტორიული ბრძოლისთვის გამოვიყენოთ, რაც აქამდე, მარქსისტულ ტრადიციაში მხოლოდ ღირსეული ანაზღაურებისთვის ბრძოლა იყო.

როგორც ვნახეთ, არასაბაზრო სოციალური გაცვლის, ადამიანთა ემოციური ურთიერთდამოკიდებულებისა და ურთიერთგაზიარების საკითხები, ისევე, როგორც ამ გაცვლის დეფიციტით წარმოშობილი ემოციური დისბალანსისა და ამ დისბალანსისაგან გამომწვეული კრიზისის საკითხები, ფუნდამენტური საკითხებია სოციალური კვლავწარმოებისთვის და აქედან გამომდინარე,

ისინი თანამედროვე პოლიტეკონომიის საგანი უნდა გახდეს, ისევე როგორც თანამედროვე პოლიტეკონომიის საგანი უნდა გახდეს ემოციების სფერო, როგორც გლობალური წარმოების ჯაჭვში მონაწილე, სხვა საქონელთან ერთად მიმოქცევადი მილიონობით უხილავი ახალი საქონლის საბადო.

ზრუნვის აუნაზღაურებელი ემოციური ელემენტის შესახებ

ადამიანური ემოციები ეკონომიკასა და სოციოლოგიაში დიდი ხნის განმავლობაში მიიჩნეოდა „გარე“ საკითხებად, ანუ ეგზოგენურ ფაქტორებად როგორც ეკონომიკური პროცესებისათვის, ისე ზოგადი სოციალური სტრუქტურისათვის და ანალიზისთვის, რაც ისტორიულად მნიშვნელოვან ეპისტემოლოგიურ პრობლემას ქმნიდა, ემოციურ შრომასთან დაკავშირებული საკითხები სრულფასოვნად გაანალიზებულიყო. ფსიქოლოგიისთვის გადაღოცილი საკითხები ეკონომისტებისთვის საინტერესო მხოლოდ მას შემდეგ გახდა, რაც მომხმარებლის განწყობის თეორიებმა, ისევე როგორც ადამიანების ქცევის ციფრული ინფორმაციის დაგროვების და ანალიზის შესაძლებლობებმა, ახალი საბაზრო ღირებულება შექმნა, ისევე როგორც სოციალურ კვლავწარმოებასთან დაკავშირებული კრიზისების „გარე შოკად“ მონათლვა მეინსტრიმულ ეკონომიკას მას შემდეგ უჭირს, რაც სასაქონლე ლოგიკა თავად გენერალიზდა იქამდე შეუღწეველ სფეროებში, როგორიცაა, მაგალითად, პოლიტიკა და ფსიქოლოგია (Caffentzis, 1999).²² ჯერ კიდევ 1983 წელს ჰოქშილდი წერს, რომ ზოგიერთი სოციალური მეცნიერი ისე შორს წავიდა, რომ საერთოდ უარყო ემოცია, როგორც ლოგიკური, გონივრული ფენომენი, თითქოს ამაზე ნაკლებად ფოკუსირება მათი ნაშრომის სამეცნიერო ხარისხს აუმჯობესებდეს. ისიც თვალსაჩინოა, რომ ემოცია, როგორც ასეთი, აბსტრაქტულ და „არა-გონივრულ“ ფენომენად მიიჩნევა და თითქოს ამით ყბადაღებულ „რა-

22 კაფენცისი წერს, რომ მეინსტრიმულ ეკონომიკას არ შეუძლია სოციალური კვლავწარმოების კრიზისის არავითარი კონცეპტუალიზაცია გარდა „გარეგანი შოკისა“, რომელიც ეგზოგენურია სასაქონლე სისტემისთვის. „შოკები გარედან უნდა მოდიოდეს, რადგან ყველა პროცესი „შიგნით“ სისტემაში მართულია რაციონალური გადაწყვეტილებების აგენტებით და ეკვილიბრიუმისადმი მისწრაფებით. ასე ხსნიან კრიზისს ნეოკლასიკოსი ეკონომისტები“ (ავტ. თარგმანი).

ციონალურ არჩევანთანაა²³ შეპირისპირებული, მაშინ როდესაც ორივე მათგანი ადამიანური სიცოცხლისა და ცნობიერების თანაბარმნიშვნელოვანი ნაწილია. ბარიერი, რომელსაც სოციალური და ეკონომიკური მეცნიერებები დიდი ხნის განმავლობაში უწესებდა ადამიანური ემოციის სფეროს, ამ შემთხვევაში პრობლემურია იმდენად, რამდენადაც ბუნდოვანს ხდის საშინაო შრომის ემოციური ასპექტის გააზრებას, რაც არსებითია თანამედროვე კაპიტალიზმში კვლავწარმოების შრომის ხასიათის გასაგებად; ეს უკანასკნელი კი არსებითია მიმდინარე სოციალური და ეკონომიკური კრიზისების სრულფასოვნად გასაგებად. ამიტომ, რამდენადაც ზრუნვა ემოციური შრომა²⁴, ემოციური შრომის პროცესი, პირველ რიგში, სოციოფსიქოლოგიური ასპექტების გათვალისწინებით უნდა გაანალიზდეს მატერიალურ/ეკონომიკურ პირობებთან ერთად (Lee et al., 2017).

როგორც ვნახეთ, ზრუნვის შრომა თვისობრივად განსხვავდება ტრადიციული სამუშაო ძალისგან და ის არ ექვემდებარება სამუშაო ძალის კვლავწარმოების და ღირებულების ფორმულას – ქვემოთ ვნახავთ, თუ კონკრეტულად რა ტიპის მეტამორფოზას განიცდის ზრუნვა მისი გასაქონლების პროცესში და მაინც რა არის ის აუნაზღაურებელი ემოციური ელემენტი, რომლის კვლავწარმოებისთვისაც ანაზღაურება არ არის ეკვივალენტური საცვლელი ღირებულება.

ერთი შეხედვით, საშინაო შრომა შესაძლოა დაიყვანებოდეს წმინდა ტექნიკურ უნარებზე, როგორიცაა ლაგების, საკვების მომზადების და ადამიანების ფიზიკურად მოვლის უნარები, მაგრამ ზრუნვის სამუშაოს შესასრულებლად ასევე საჭიროა ემოციური გაცვლის შესაძლებლობები (Fisher and Tronto, 1990), ანუ დამატებითი ელემენტები, რომლებსაც შეგვიძლია ვუწოდოთ „მიმღებლობა“, „მზაობა“ ან „ხალისი“. ეს ელემენტი ფუნდამენტურია ზრუნვის სამუშაოსთვის, რადგან ამ სპეფიციკური ფსიქოემოციური

23 იგულისხმება „სამომხმარებლო არჩევანისა“ და „რაციონალური არჩევანის“ თეორიები მეინსტრიმულ ეკონომიკაში, რომლებიც ადამიანის სოციალური და ეკონომიკური ქცევის მოდელირებას ცდილობს.

24 ტერმინი „ემოციური შრომა“ 1980-იანი წლებიდან გვხვდება, როცა განვითარებულ ეკონომიკებში გაზრდილმა სერვისის სექტორმა, საზოგადოებასთან ურთიერთობების და სხვა, კომუნიკაციაზე დაფუძნებულმა ახალი ტიპის სამუშაოებმა ტრადიციული შრომისგან თვისობრივად განსხვავებული სამუშაო გამოცდილება შექმნა: ადამიანის ემოცია კაპიტალისტური საბაზრო ურთიერთობებისთვის არსებითი რესურსი გახდა, რადგან „ემოციური შრომა“ არის სამუშაო, რომელიც მოითხოვს გრძნობისა და გამოხატვის პროცესების მართვის ემოციურ უნარებს.

უნარის გარეშე, ის ვერ განხორციელდება: ზრუნვის ობიექტს სჭირდება სწორედ ამ ემოციური ელემენტის მიღება. ამიტომამა ემოციური შრომა ბაზისური ე.წ. „სოციალური სანარმოსთვის“ (Abel, Nelson, 1990:4) ისევე, როგორც არსებითია ზოგადად ადამიანური ურთიერთობების განვითარებისა და მათი მდგრადობისათვის (Himmelweit, 2007).

მეორე მხრივ, აღნიშნული ემოციური მზაობა დამოკიდებულია ისეთ არაშრომით ცვლადებზე, რაც, მაგალითად, ზრუნვის გამცემის ან მიმღების ხასიათია ან რაიმე სხვა, ადამიანის მიერ ნაკლებადკონტროლირებადი ფსიქოლოგიური ფაქტორია, რისი სრულფასოვანი მართვაც თითქმის შეუძლებელია. მაშასადამე, მშრომელს აქ მოუწევს თამაში, რათა ასეთი სამუშაოს შესრულება საბაზრო შეთანხმების პირობებში, ყოველდღიურად შეძლოს. ჩვეულებრივ, ღიმილის, სიტბოსა და მიმღებლობის თამაში დამახასიათებელია ემოციური შრომის სხვა სექტორებისთვისაც, როგორიცაა მომსახურების სფერო, საზოგადოებასთან ურთიერთობის სამსახურები, ექთნები, ბაღის მასწავლებლები და სხვ. თუმცა საბაზრო კონტრაქტის დადებისას ისინი ყოდიან არა ამ ემოციურ იდენტობას, არამედ გარკვეულ პროფესიას ალმზრდელის/მასწავლებლის/ექთნის და ა.შ; რაც მათ აძლევს საშუალებას, ზოგჯერ თავიანთი სამუშაოს მხოლოდ „ტექნიკური“ ნაწილი შეასრულონ და რაც მთავარია, სამუშაო დღის დასრულების შემდეგ, ისინი საკუთარ ავტონომიურ სოციალურ და ემოციურ ცხოვრებას უბრუნდებიან.

თამაში, რომ ყველაფერი მოგწონს, რომ კარგ ხასიათზე ხარ და მზად ხარ, ფიზიკურ შრომასთან ერთად უწყვეტად გასცე სიტბო და ზრუნვა, საკუთარ ცნობიერებასთან გაუცხოების შედარებით ახალი ფენომენია, რაც ხილულ ფსიქოლოგიურ შედეგებს იწვევს, მათ შორის, სერიოზულ ემოციურ დაძაბულობას (Hochschild, 1983; Brotheridge and Grandey, 2002). თუ ემოციურ სექტორში დასაქმებულ სხვა ტიპის მშრომელს სამუშაო დღის დასრულებისთანავე შეუძლია შეწყვიტოს თამაში და მოიხსნას დაგროვილი დაძაბულობა, რაც მას ამ ემოციური უნარის შემდეგი ცვლისთვის აღდგენაში დაეხმარება, წარმოვიდგინოთ, რა შეიძლება დაემართოს მას, ვისთვისაც სამუშაო დღე არასდროს მთავრდება, რადგან სამუშაო ადგილი მისი სახლია, ხოლო იდენტობა, რომელიც მან გაყიდა, შეიძლება მყიდველს დასჭირდეს ნებისმიერ დროს, დღისა და ღამის ნებისმიერ მონაკვეთში. თანაც, ის, რისი გაცემაც მიგრანტ საშინაო მშრომელებს უწევთ,

განეკუთვნება გაცილებით რთულად გასათამაშებელ ემოციას – ზრუნვას საყვარელ ადამიანზე, მშობელზე ან შვილზე. ჰოქშილდი იყენებს ტერმინებს, „ემოციური დეპრივაცია“ და „ემოციური დისონანსი“, როგორც ფსიქოლოგიაში „კოგნიტური დისონანსის“ თანაბარწონად ცნებებს. ის საუბრობს ასევე გაუცხოების, „წარმოსახვითი მე-ს“ ფენომენზეც, რომელსაც მიგრანტი მომვლელი ქალები აღწერენ საკუთარ ოჯახთან დაშორების განცდისას: ერთადერთი, რაც მათ აქ შეუძლიათ, ამ მხრივ ფანტაზიის განვითარებაა (Hochschild, 2015; Parreñas, 2001).

შეუძლებლობა იყო საკუთარ ოჯახში, როგორც წესი, არ ჩანაცვლდება დამქირავებლისადმი სიყვარულით. ინტიმური, ოჯახურ-ზრუნვითი ურთიერთობების გათამაშებასთან ერთად, დისტანციის აუცილებლობა სამუშაოსა და პირად მიჯაჭვულობას შორის, თითქოს ზრუნვის სამუშაოს უფრო პროფესიულ გაგებაზე მიუთითებს, თუმცა, ემპათიასა და დისტანციას შორის ბალანსის გამომუშავებაში გადამზადება გაცილებით რთული და ზოგჯერ სრულიად შეუძლებელიცაა, ვიდრე ნებისმიერი ტექნიკური თუ ინტელექტუალური უნარის ათვისება. ცხადია, ზრუნვის სამუშაო მოიცავს ზრუნვას და ნერვიულობას იმ ადამიანზე, ვისაც ზრუნვა სჭირდება (Fisher and Tronto, 1990). აქ ემოციურთან ერთად, მონაწილეობს მორალური ასპექტებიც, როგორიცაა ურთიერთობა ბავშვთან ან მოხუცთან. ემპათია/დისტანციას შორის ბალანსის მართვა შესაძლებელიც რომ გახდეს, აქ ასევე ჩნდება პატივისცემისა და ნდობის საკითხები – შინაგანი იმპულსების, როგორც ავტომატური რეაქციების, რაც შეადგენს ზრუნვის გამცემთა და ზრუნვის მიმღებთა კომპლექსურ ფსიქოლოგიურ ურთიერთობას (Wharton, 2009). აღსანიშნავია, რომ დასაქმებულ მიგრანტთა უდიდესი უმრავლესობა არალეგალია – მონყვეტილია ყოველგვარ ლეგალურ და სოციალურ გარანტიებს და შესაბამისად, უამრავ ასპექტში, მთლიანად და მხოლოდ დამქირავებლის კეთილ ნებაზეა დამოკიდებული, მის მიმართ მოწყვლადია ფსიქოლოგიურად და ემოციურად, დამსაქმებლის ძალაუფლება კი აქ განუზომლად დიდია, მათ შორის, ძალადობის განხორციელებისთვის.²⁵ გარდა ამისა, რადგანაც სიტუაციის განვითარე-

25 2017 წელს ფილიპინელ მიგრანტთა 44%-მა განაცხადა, რომ იცნობს სხვა საშინაო მშრომელს, რომელზეც ფიზიკურად იძალადეს; 27%-მა თქვა, რომ იცნობს სექსუალური შევიწროების მსხვერპლს, ხოლო 22%-ზე მეტმა იცოდა საშინაო მშრომელის გაუპატიურების ერთი შემთხვევა მაინც (WHO, 2017).

ბა ხშირად დამოკიდებულია ქმედებასა და მყისიერ რეაქციებზე (James, 1992), დამახასიათებელია ძლიერი არაპროგნოზირებადობის შეგრძნება. ეს შეგრძნებები აწარმოებს მუდმივ შიშსა და დაძაბულობას, ასევე უძილობას, რამაც, შესაძლოა, გამოიწვიოს არაადეკვატური ფსიქოლოგიური და კოგნიტური ქცევები.

„ნინა ოჯახში 3 თვე არ მიძინია, დასვენების გარეშე ვმუშაობდი. რაღაც დროის მერე, თავს ვეღარ აკონტროლებ: თავისთავად ამოდის გულიდან კვნესა – ხმამაღლა ვოხრავდი. ვხვდებოდი, რომ ნერვული შეტევა მემართებოდა, მაგრამ ვერიდებოდი, რომ მას არ დაენახა, ამათ ეს არ უნდა შეგამჩნიონ. მე თვითონ ჩემი თავის მიკვირს, როგორ ვახერხებდი ამას – ბოლოს პატრონს თვითონ შეეშინდა“.
ნონა, 55

ზოგიერთი მიგრანტი ასევე საუბრობს შიზოფრენიის საფრთხეზე (Bauer and Österle, 2013). მართობასა და დეპრესიას ხშირად ახასიათებს დანაშაულის შეგრძნება შვილების ან ოჯახის წევრების მიტოვების გამო. როგორც წესი, მორალურად, ეს გამართლებულია გადახდილი ანაზღაურებით, რომელიც დატოვებულ შინამეურნეობებს სიღარიბიდან ამოღწევაში ეხმარება – დაკარგული ზრუნვის ხელფასით კომპენსაცია ტიპურ სტრატეგიად იქცა ტრანსნაციონალური ოჯახებისთვის (Parreñas, 2001), თუმცა, გაჩენილი ემოციური დისბალანსის საკითხი, როგორც ვთქვით, არასათანადოდ არის შესწავლილი როგორც ამ ქალების, ისე მათ მიერ დატოვებული შინამეურნეობების შემთხვევაში.

„ჩემს გარდა აქ კიდევ ერთი ქართველი გოგოა, რომელსაც ორი ქალიშვილი ყავს დატოვებული საქართველოში. საუბრისას ორივე ვტიროდით და უცბად, დავიწყეთ სიცილი, რომ ჭკუიდან არ გადავსულიყავით. ისეთი მოულოდნელი იყო, ბებოს, რომელსაც ეს გოგო უვლის, შეეშინდა, ვერ მიხვდა რა გვჭირდა. ჩვენთვის სიცილი ტირილია - იმდენად ძნელია აქ ყოფნა, რომ ვიცინით, იმისთვის, რომ არ გავაფრინოთ“. ნანა, 51

ემოციური გაცვლა, ზრუნვის ურთიერთგაზიარება, როდესაც ის ხორციელდება ბუნებრივ გარემოში, ახლობელ ადამიანებს ან ოჯახის წევრებს შორის – საბაზრო ურთიერთობის მიღმა არსებული, ინტიმური, ხშირად უსიტყვო გაცვლის პროცესია. ემოციური გაცვლის აღწერისას ჰოფშილდი იყენებს სიტყვათშეთანხმებას – „პატივისცემის გადახდა“, რითიც გაცვლის ამ პროცესის არასაბაზრო, არაფულად ბუნებაზე მიუთითებს. ის ასევე წერს „გულიდან თავის დაქნევაზე“, როგორც უსიტყვო კომუნიკაციის ფორმაზე, ადამიანებმა გაცვალონ ნდობა, პატივისცემა, ზრუნვა, სიყვარული და სხვა ემოციები, რასაც „ადამიანური ურთიერთობების ჯაგს“ უწოდებს, ერთგვარ იმპროვიზაციულ პროცესს. კაპიტალისტური პათოლოგია, ამ შემთხვევაში, ამ ტიპის, უკიდურესად ფაქიზ და თავიდან ბოლომდე არასაბაზრო პროცესში საბაზრო მოლაპარაკების შეღწევას გულისხმობს – გაცვლა ისევ უნდა შედგეს, ოღონდ არა იმ ადამიანებს შორის, რომელთაც ერთმანეთის მიმართ გარკვეული ემოციური დამოკიდებულება გააჩნიათ, როგორც ამ გაცვლის წინაპირობა, არამედ ეს უკვე შრომითი კონტრაქტის ნაწილია დამყარავებელსა და დაქირავებულს შორის, რომელთა შორისაც წინაპირობის სახით არავითარი წინასწარი ემოციური დამოკიდებულება არ არსებობს. მიგრანტები, რომლებზეც ჰოფშილდი წერს, აღწერენ „საშინელი სევდის, შემაძრწუნებელი მელანქოლიის“ მდგომარეობას, ზრუნვის ადგილმონაცვლეობის აღწერისას კი გვხვდება მეტაფორა „გლობალური გულის გადანერგვა“.

მნიშვნელოვანია, ასევე, რომ ამ ადამიანებისთვის ეს შრომა აღარ იგივდება არავითარ ბუნებრივ იერარქიასთან, რაც მშრომელის მიერ საკუთარი ფუნქციის აღქმას უკავშირდება სამუშაოს შესრულებისას, შესაბამისად, ემოციურად, ეს გაცილებით მძიმე პროცესია. ჭიათურელ მიგრანტთა უშუალო შრომითი, ეგზისტენციალური და ფსიქოლოგიური გამოცდილებები გვაჩვენებს, რომ ერთადერთი მორალი, რომელიც აქ მუშაობს, გამომუშავებული ხელფასით დატოვებული ოჯახის კვლავწარმოების სურვილია, რაც, ფიზიკურად შესაძლებელი ხდება, მაგრამ იქიდან გამომდინარე, რომ ზრუნვა ადგილმონაცვლეებულია, მას აკლია აუცილებელი ემოციური ელემენტი და შესაბამისად, ის არ არის სრულფასოვანი არც დატოვებულ ოჯახში, რადგან ფიზიკური კვლავწარმოება არ არის საკმარისი სრულყოფილი სოციალური/ემოციური კვლავწარმოებისათვის.

„ამ სიტუაციას დავარქმევდი გაძლებას. სადამდე გაძლებ, ესაა მთავარი, რადგან რასაც გრძნობ, ისეთია... ისეთია, რომ ვერ გადმოცემ. თითქოს ამას აკეთებ შენი შვილებისთვის, ოჯახისთვის, მაგრამ მერე ფიქრობ, რომ მათ მთავარი აკლდებათ – ეს სიყვარულია, და ეს გაგიჟებს. ეს მონატრებაც გაგიჟებს. ამას ვერანაირი ფული ვერ აწონის. 700 ლარიანი სამუშაოები მაინც რომ იყოს საქართველოში, რაც აქაური ხელფასის მესამედი ან მეოთხედი, ყველა დაბრუნდებოდა საქართველოში, ყველა, ეს ქალები!“ ნინო, 51

კითხვა – არის თუ არა ზრუნვის გასაქონლება კაპიტალისტურ პათოლოგიასთან ერთად ემოციური პათოლოგიაც, პასუხგაცემულია გარემოებით, რომ ასეთი ტიპის საბაზრო ურთიერთობა პათოლოგიაა ყველა სახის არსებული არასაბაზრო, სოციალური გაცვლისთვის ზოგადად, რაც საფრთხეს უქმნის ადამიანის ფსიქოემოციურ მდგრადობას, მის ჩვეულ განახლებას ზოგადად, ვინაიდან აქ გასაქონლება ხდება არამხოლოდ (მაგ.) საშინაო შრომის, არამედ მასში არსებული ემოციური ელემენტის – ზრუნვის, რომელიც, არსებითია ამ შრომისთვის და არამხოლოდ ამ შრომისთვის, არამედ ზოგადი ადამიანური ურთიერთობებისთვის.

„ამ სულიერ მდგომარეობას დაბრუნების გარდა არაფერი აბალანსებს. ქარხანაში სიცოცხლისთვის საშიშ პირობებში ვმუშაობდი, მაგრამ აქ ყოფნა იმდენად მძიმეა სულიერად, ამის მეოთხედი ხელფასით ვიმუშავებდი იქ. რასაც იქ წელიწადში ვღებულობდი, მაგ ხელფასს აქ ორ თვეში ვიღებ. მაინც ვიმუშავებდი და ის დაღლა, ის შეურაცხყოფა – ფიზიკური, სულიერი, არაფერი იქნებოდა, თუ ჩემ ოჯახში ღამეს გავათევდი. იქ, ოჯახში ავანაზღაურებდი ამას, შვილებთან. მილიონიც რომ მოეცათ აქ, 3 ლარით რომ მოემატებინა თავის დროზე კომპანიას ხელფასი, მე ჭიათურაში დავრჩებოდი“. ნანა, 51

აქ კიდევ ერთხელ იკვეთება კაპიტალიზმის ისტორიული ტენდენცია, თანამედროვე მონობასთან მიახლოებულ კონდინციაში ყველაზე მეტად ქალები და ბავშვები ჩააყენოს, რომლებიც ერთმანეთს პირველ სამყაროში გაჩენილმა კვლავნარმოების შრომის მოთხოვნამ დააშორა. თუ ექსპლუატა-

ცია მშრომელის მიერ წარმოებული ზედმეტი ღირებულების მისაკუთრებაა, ზრუნვის სამუშაოს შემთხვევაში, მისაკუთრებულია ქალების მიერ შექმნილი ემოციური ღირებულების უდიდესი ნაწილი, რომელიც მოპარულია მათ მიერ დატოვებული ადამიანებისთვის მესამე სამყაროსა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში. „აუნაზღაურებელი“ ელემენტი, რომელზეც მიგრანტი ქალები საუბრობენ, როგორც ვნახეთ, ვერ ჩანაცვლდება უკეთესი სამუშაო პირობებით ან ანაზღაურებით. მაშასადამე, ამგვარი შრომის პრობლემა მოდის არა შრომასა და კაპიტალს შორის უთანხმოების ტრადიციული ფორმიდან – ექსპლუატაციიდან, არამედ კაპიტალის მიერ შრომის დაქვემდებარების აქამდე ნაკლებად ნაცნობი ფორმებიდან, როგორიცაა ემოციური უნარების გარესსურსება/გასაქონლება, მათი ექსტრაქცია და მათი განახლებადობისთვის საფრთხის შექმნა, რაც ნიშნავს, რომ სამუშაო პირობების სრულყოფილ კონდიციამდე გაუმჯობესება ვერ იქნება გამამართლებელი ასეთი შრომისთვის ზოგადად ან მხოლოდ იმიტომ, რომ ამ ქალების ოჯახები თავიანთ ღარიბ ქვეყნებში მათ ფულად ტრანსფერებზე არიან მიბმულნი.

სწორედ აქ ხდება არსებითი ჰეგელის ციტატა, სანამ მას მარქსი კაპიტალში გადაიტანს და ტრადიციულ სამუშაო ძალას, მაშინდელ წარმოებით ურთიერთობებს მოარგებს – „მე შემიძლია... ზღვარდადებული ვადით გავასხვისო სხვა პირზე ჩემი განსაკუთრებული ფიზიკური და სულიერი უნარითა და მოქმედების შესაძლებლობით სარგებლობა, რადგან ყოველივე ეს – ამ შეთანხმების შემდეგ – მხოლოდ გარეგნულ მიმართებაშია ჩემს მთლიანობასა და საყოველთაობასთან... მაგრამ თუ მე გავასხვისებ მთელ ჩემს დროს... გავასხვისებ ჩემი მწარმოებლური მოქმედების მთლიანობას, ამით მე სხვის საკუთრებად ვაქცევ ამ მოქმედების არსს, ჩემს საყოველთაო მოქმედებას და სინამდვილეს, ჩემს პიროვნებას“. როდის მთავრდება მარქსის მიერ ფორმულირებული დამსაქმებლის მიერ ნაყიდი დრო თანამედროვე მიგრანტთა შრომით, ემოციურ, ეგზისტენციალურ გამოცდილებაში, სად გადის აქ „განსაზღვრული ვადის“ ზღვარი? მათთვის, ვინც დამსაქმებელთან ცხოვრობს, ერთი მხრივ, არ არსებობს სამუშაო დღის დასასრული, რადგან არ არსებობს არავითარი განსაზღვრული ვადა; მეორე მხრივ კი, ვინაიდან მათი შრომის ხანგრძლივობა მიბმულია უწყვეტ ფულად ტრანსფერებზე დატოვებული ოჯახებისათვის, მათ არ გააჩნიათ არავითარი გარანტია და თავისუფლება იმისა, რომ ოდესმე ამ სამუშაოს დასრულება შესაძლებელი გახდება. ბრუ-

ტალური გასაქონლება აქ სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ არ არსებობს მკვეთრი საზღვარი, თუ როდის იქცევა ადამიანი თავისუფალი საქონელმფლობელიდან - საქონლად და როდის ბრუნდება ის თავისუფალ პიროვნებად ამ ტრანსფორმაციაში. მაშასადამე, ამგვარი გასაქონლებით სხვისდება მთელი დრო და შესაბამისად, მთელი ადამიანი, რაც – სხვის საკუთრებად აქცევს ამ მოქმედების არსს (ზრუნვის არსს), მის საყოველთაო მოქმედებას (ზოგადად, კვლავწარმოების შრომას) და სინამდვილეს, მის პიროვნებას (ქალებს ამ შრომის მიღმა, მათ რეალურ საჭიროებებს, მათ ემანსიპატორულ ბრძოლებს), აქ კი საფრთხის ქვეშ დგება არა უკვე პიროვნული თავისუფლება რომელიმე კონკრეტული მშრომელი ქალისა, რომელიც ზრუნვის სამუშაოს ყიდის, არამედ ამ სამუშაოს არსისა ზოგადად, მისი საყოველთაო მოქმედებისა.

ქალი, როგორც ახალი რევოლუციური სუბიექტი

უნდა ვაღიაროთ, რომ დღეს, მილიონობით ღარიბი და სიღარიბისადმი მონყვლადი ქალისთვის მესამე სამყაროსა თუ პოსტსაბჭოთა ქვეყნებში – რომელიც მოქმედი ან პოტენციური მიგრანტი მშრომელია ზრუნვის ბაზარზე, „ანაზღაურება საშინაო შრომისთვის“ აღარ არის ადეკვატური პოლიტიკური მოთხოვნა.

ქალებმა მიიღეს ანაზღაურება საშინაო შრომისთვის, ოღონდ – მისი გაყიდვის შემთხვევაში, თუმცა, ანაზღაურებაში გაცვლილი მათი შრომა, არ აღმოჩნდა საბაზრო ურთიერთობისადმი დაქვემდებარებადი ფენომენი. ცხადია, „ანაზღაურება საშინაო შრომისთვის“ არ გულისხმობდა იმ ანაზღაურებას, რომელიც ახალმა, გლობალურმა წესრიგმა მესამე სამყაროსთვის ზრუნვის მოპარვის სანაცვლოდ ემიგრანტ ქალებს დაუნესა. ის გულისხმობდა სწორედ თანასწორობაზე დაფუძნებულ განვითარებულ კეთილდღეობის სისტემებს, რომლებიც ადამიანებს საკუთარ ქვეყანაში სრულფასოვანი ცხოვრების საშუალებას აძლევს, მასში ინტეგრირებული ყველა იმ სერვისითა და პოლიტიკით, რაც ქალთა საშინაო თუ საგარეო შრომის ყველა უხილავ თუ ხილულ ასპექტს გამოაშკარავებდა და ღირსეულ შრომად აქცევდა მის ყველა განზომილებაში – როგორც მატერიალურად, ისე სოციალურად

და კულტურულად. თუმცა დღეს, როდესაც „პირველი სამყარო“ კი ტრადიციული კეთილდღეობის სისტემების შეკვეცისა და სოციალური დაცვის მექანიზმებზე უწყვეტ შეტევას განიცდის, ღარიბ და განვითარებად ქვეყნებში, ალბათ, წარმოდგენილია ისეთი საჯარო ინსტიტუტების გაჩენა, რომლებიც მსგავს მიზნებს მოემსახურება ან აღნიშნულ სოციალურ გარანტიებს გააჩენს, ეს კი წარმოდგენილია სწორედ იმ „განვითარების“ გზის გამო, რომელსაც ეს ქვეყნები ადგანან 1970-იანი წლებიდან. გარდა ამისა, ვინაიდან ეს ქალები ზემოხსენებული განვითარების პოლიტიკების შედეგად განდევნილნი არიან საკუთარი ქვეყნებიდან და ოჯახებიდან, ისინი უკვე საერთოდ აღარ დგანან სახელმწიფოს წინაშე როგორც მოქალაქეები – ისინი ტრანსნაციონალური ოჯახების წევრები, გლობალური აქტორები არიან.

მაშასადამე, კაპიტალიზმში საშინაო შრომა გახდა ანაზღაურებადი, თანაც გლობალურად, მაგრამ გახდა მისი ბრუტალური გასაქონლებისა და ექსტრაქციის მეშვეობით, მასში ყველაზე მნიშვნელოვანი ელემენტის არაგანახლებად და დეფიციტურ რესურსად ქცევით, რითიც უკან დაიხია ფემინისტურ ბრძოლათა მიღწევებმა, როდესაც მილიონობით ქალს მესამე სამყაროსა და პოსტსაბჭოთა ქვეყნებიდან მათ საკუთარ ოჯახში აუნაზღაურებელი შრომის შესრულება გაუხდა საოცნებო. თუ 1975 წელს, ქალთა აუნაზღაურებელი საშინაო შრომის გამოაშკარავებისას ვამბობდით, რომ კაპიტალმა საშინაო შრომის დანაწილებით ქალები და კაცები ერთმანეთის წინააღმდეგ დააყენა (Federici, 1975), დღეს შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არსებული კაპიტალისტური შრომის ახალი დანაწილება მათ საერთოდ აშორებს ერთმანეთისგან, ქალებისა და კაცების ერთმანეთისგან იზოლაციას კი მოყვება კაცების ბავშვებისგან დაშორებაც (Hochschild, 2015).

რა იყო მარქსისტული ფემინისტური მოძრაობის შეცდომა? ის, რომ ოჯახი საბაზრო კონტრაქტად (Dalla Costa, G.F., 2008) მონათლა. ცხადია, ქორწინება ასევე კონტრაქტია და გარკვეულწილად, უთანასწორო კონტრაქტიც, რადგან ქალსა და მამაკაცს შორის ისტორიულ უთანასწორობაზე დაშენებული: ის ისევეა შენიღბული თავისუფალი არჩევანით და იურიდიული თანაბრობის იდეოლოგიური ოპერაციებით, როგორც კაპიტალისტისა და მშრომელის წარმოსახვითი თანასწორობა, მხოლოდ ერთმანეთისგან განსხვავებულ საქონელფლობას რომ ეფუძნება – მაგრამ, მიუხედავად იმისა, რომ ის კონტრაქტია, თვისობრივად, ის არ არის საბაზრო კონტრაქტი. სიყ-

ვარული, როგორც „ვალდებულების იდეოლოგია“ სწორედ იმიტომ მუშაობს ოჯახში და არა საწარმოში, რომ აქ შექმნილი ღირებულება არ არის ფულად და საქონლად ადვილად გარდაქმნადი, არამედ სხვა ტიპის, არასაბაზრო ფენომენია. ქალის მიერ შინ შრომაში შექმნილი ღირებულება, რომელიც უშუალოდ მისი ოჯახის კვლავწარმოებას გულისხმობდა, კაპიტალისტური ეკონომიკისთვის „არაპროდუქტიული“ იყო სწორედ მასში არასაბაზრო ელემენტის არსებობის გამო, რომელიც ელემენტარული კაპიტალისტური ოპერაციით „ფული-საქონელი-ფული“ ფულად მეტამორფოზას არ დაექვემდებარებოდა. შესაბამისად, ქალის შრომის უხილავობა ისტორიულად გამოწვეულია არა კაპიტალიზმის პატრიარქალური ხუშტურით, ანაზღაუროს კაცის შრომა და არა ქალის, არამედ სწორედ საბაზრო ბუნებით, მისთვის მხოლოდ ფულად და საქონლად ადვილად გარდაქმნადი ცვლადები არსებობდეს, რომელზეც მისი მომპოვებლობა ვრცელდება. კაპიტალიზმი ისტორიულად მიდრეკილია, უხილავი გახადოს ყველა პროცესი, სადაც კი არასაბაზრო, არაკაპიტალისტური გაცვლის პროცესი მიმდინარეობს და არამატერიალური სიმდიდრე გროვდება, თუმცა, გაფართოების გარკვეულ ეტაპზე, ის მისთვის რთულად შესაღწევ სფეროებშიც ინტეგრირდება და ამას ვხედავთ იმ ექსტრაქტიული ოპერაციების მაგალითზე, რომელთა მეშვეობითაც დღეს ამგვარი ფენომენების გასაქონლება და დაგროვება ხდება.

მიუხედავად იმისა, რომ თავიდან ბოლომდე შრომაზე ფოკუსირდა, ქალთა აუნაზღაურებელი შრომის ფემინისტურ თეორიას აკლდა კრიტიკული პოლიტიკონომიური ანალიზი: არსებული პატრიარქალური კულტურის კაპიტალისტურ საფუძველზე დაკვირვების ნაცვლად, ის კონცენტრირდა კაპიტალიზმის პატრიარქალურ ბუნებაზე, რის გამოც გამოჩნა წარმოებითი ურთიერთობების იმგვარი ცვლილების შესაძლებლობა, რამაც შრომის ახალი გლობალური დანაწილება შექმნა. მას გამოჩნა კაპიტალის გლობალიზაციის შემთხვევაში ტრადიციული საოჯახო შრომის დანაწილების წაშლის დაშვება, რადგან ვერ დაუშვა, რომ კაპიტალიზმმა საკუთარი გაფართოების პროცესში შეიძლება წაშალოს მისივე დაწესებული ტრადიციული პატრიარქატიც კი – გადაიტანოს კვლავწარმოების შრომა ოჯახიდან – გლობალური ჩრდილოეთის პოლუსზე და შექმნას მასკულინური დომინაციის ახალი ფორმა, რომელიც მკვლელი სულისკვეთებით მოქმედებს მთელი მსოფლიოს ღარიბებისთვის.

ამიტომ, საშინაო შრომის ანაზღაურების მოთხოვნა აღარ არის სიცოცხლისუნარიანი თანამედროვე გლობალურ კაპიტალიზმში. კაპიტალისტური წარმოების განვითარებისათვის დამახასიათებელი ტენდენცია – გაფართოების კვალდაკვალ ინტენსიფიკაცია გაუკეთოს ქალთა ექსპლუატაციას (Federici, 1999), ისტორიულ კანონზომიერებად იქცა არა ტრადიციული/პატრიარქალური, არამედ სწორედ საბაზრო/კაპიტალისტური ლოგიკის გამო, და ეს ასეა არამხოლოდ ქალების, არამედ შავკანიანების, ადგილობრივი მოსახლეობების, ბუნების შემთხვევაშიც: ეს მომპოვებლური, განმსაქონლებელი ლოგიკაა, რომელიც ყველაფერს საბაზრო პრინციპს უქვემდებარებს. მაშასადამე, უმთავრესი შეცდომა ამ უაღრესად პროგრესული ფემინისტური მოძრაობისა სწორედ ის იყო, რომ კვლავწარმოების შრომისთვის ანაზღაურების მოთხოვნით მან თავად მოახდინა ზრუნვის საბაზრო პრინციპთან დაახლოების კონცეპტუალიზაცია, თავად გაასაქონლა თეორიულად ზრუნვა, რადგან სათანადოდ ვერ მოიხელთა საშინაო შრომაში არასაბაზრო, ემოციური ურთიერთგაზიარების ელემენტები და ამ ელემენტების არაკაპიტალისტური ბუნება.

მეორე მხრივ, ამ უკანასკნელის მოხელთება სწორედ დღეს ხდება შესაძლებელი: კაპიტალიზმის მიმდინარე ფაზაში, მისი გაფართოების ახალი გზების – ექსტრაქტივისტული ლოგიკების აღმასვლის პროცესში, მილიონობით მიგრანტ მზრუნველ მშრომელ ქალთა შრომის პროცესზე დაკვირვების შედეგად, რაც კაპიტალისტური დაგროვების ახალ უხილავ კომპონენტს წარმოადგენს. ქალთა კვლავწარმოების შრომა კვლავ უხილავი შრომაა და ის კვლავ აუნაზღაურებელია, თუმცა ეს ანაზღაურება აღარ მოიცავს მხოლოდ ხელფასს, ღირსეული შრომის პირობებს და სოციალურ გარანტიებს.

საჭიროა ახალი პოლიტიკური მოთხოვნა, რომელიც მთელ მსოფლიოში მიმდინარე კვლავწარმოების განვითარებადი ქვეყნის ქალების მიერ შესრულებული უხილავი შრომის არამხოლოდ პოლიტიკონომიურ მნიშვნელობას გამოააშკარავებს, არამედ დაუპირისპირდება კაპიტალიზმის ზოგად მომპოვებლურ ლოგიკასაც, რომელიც კაპიტალის გაფართოების ხელშეუვალობაზე დგას და ისტორიულად „ბუნებრივად“ და „ეგზოგენურად“, „გარე ფაქტორად“ მონათლულ ყველა სუბიექტსა და ფენომენს ექსტრაქციისათვის იყენებს: ბუნებრივ გარემოს, მკვიდრ მოსახლეობებს, ქალებს, ურთიერთ-

გაზიარებისა და ადამიანური კომუნიკაციის პროცესებს (როგორც „ძველ“ ოქროსა და ნავთობს; ისე „ახალ ოქროსა“ და „ახალ ნავთობს“) და უფრო და უფრო ბრუტალურად, მათგან სიცოცხლის ამოტუმბვით აქცევს ბუნებას მკვდარ ტერიტორიებად, ადამიანებს – არაგანახლებად ფიზიკურ და ემოციურ რესურსებად, ადამიანთა ურთიერთობებს – ციფრულ სტატისტიკად.

თუ მარქსთან კლასობრივი განსხვავების საფუძველი განსხვავებული სა-ქონელფლობაა, დღეს, ღარიბი, განვითარებად სამყაროში მცხოვრები ქალი, როგორც ახალი საქონელმფლობელი, ახალი კლასობრივი სუბიექტი ხდება, რამდენადაც ის ფლობს ტრადიციული სამუშაო ძალისგან განსხვავებულ, ისეთ განსაკუთრებულ შრომით რესურსს, რომელზეც თანამედროვე კაპიტალიზმში შეუქცევადი, ზრდადი მოთხოვნაა. გარდა ამისა, ვინაიდან ამ „ახალი“ სამუშაო ძალის ღირებულება აღარ განისაზღვრება ზოგადი საბაზრო ფორმულით და ის თვისობრივად ბოლომდე არ ექვემდებარება გასაქონლებას, მასსა და კაპიტალისტურ წარმოებას შორის თითქოს ისეთივე სტრუქტურული ანტაგონიზმია, როგორც შრომასა და კაპიტალს შორის არსებული ისტორიული დაპირისპირებაა. სხვა სიტყვებით, თანამედროვე კაპიტალიზმში, სადაც შეცვლილია სოციალური და საწარმოო ურთიერთობები, კლასობრივი კომპოზიცია და სოციალური კვლავწარმოების გეოგრაფია, ზრუნვის ემოციური უნარი ისეთივე განსაკუთრებულ საქონლად შეგვიძლია განვიხილოთ, როგორც ინდუსტრიული კაპიტალიზმის აღმასვლის პირობებში ტრადიციული სამუშაო ძალა იყო, რადგან, ერთი მხრივ, ღირებულება, რომელსაც თანამედროვე კაპიტალიზმი დაედებს, აღარ იქმნება მხოლოდ საწარმოებსა და ფაბრიკებში, არამედ ფინანსურ მაქინაციებში, ციფრულ სამყაროსა და ადამიანურ ურთიერთობებშიც; მეორე მხრივ კი იმიტომ, რომ დღეს ფაქტობრივად წარმოდგენილია ზრუნვის ავტომატიზაცია.

ქალი, როგორც განსაკუთრებული საქონელმფლობელი, კაპიტალმა უკვე აღმოაჩინა. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ის წარმომადგენელია დღეს მიგრანტ მშრომელთა ზრდადი, აღმავალი კლასისა, მაგრამ არის კი ის ახალი რევოლუციური სუბიექტი? თუ სამუშაო ძალის ღირებულება მარქსისტვის პროდუქტია „ისტორიული და მორალური“ ბრძოლებისა, დაახლოებით ისევე, როგორც სამუშაო ძალის ხანგრძლივობა ან ანაზღაურება (მატერიალური პირობების გაუმჯობესება), შესაძლოა, ეს „ისტორიული და მორალური“ ბრძოლა დღეს სწორედ ექსტრაქტივისტული კაპიტალიზ-

მის წინააღმდეგ ბრძოლას ნიშნავდეს, როგორც ზოგადად მომპოვებელი ლოგიკის წინააღმდეგ ბრძოლას, რომელიც შრომასა და კაპიტალს შორის დაპირისპირებასაც მოიცავს და ამავე დროს, გასცდება კიდევ მას, რადგან ქალთა ბრძოლა კაპიტალიზმის მომპოვებლური ბუნების წინააღმდეგ, გულისხმობს ბრძოლას, ასევე, ბუნების სახელით, რომელმაც მასსა და კაპიტალს შორის ისტორიული ანტაგონიზმის არსებობა დღეს მიმდინარე უმნიშვნელოვანესი პროცესით, კლიმატის ცვლილების ფენომენით დაამტკიცა. საოცარია, რომ ქალთა ისტორიულად ჩამოყალიბებული ფიზიკურ და სულიერ უნართა ერთობლიობის ანტაგონიზმი კაპიტალიზმის მომპოვებლურ, ძალადობრივ ბუნებასთან, რაც გამოიხატება მათი გასაქონლების პროცესში მათი ფსიქოემოციური მეტამორფოზით, თითქმის ბოლომდე ემთხვევა დღევანდელ, გლობალურ სამყაროში მოქმედი კიდევ ერთი მთავარი აქტორის, ბუნების შეურიგებლობას კაპიტალიზმის ექსტრაქტივისტულ ბუნებასთან – გარემოს რეაქციული მეტამორფოზით – კლიმატის ცვლილებით. კაპიტალიზმის ლოგიკა ქალებისა და ბუნების მიმართ ყოველთვის ერთი იყო – როგორც მისგან გამიჯნული, უცხო, არასაბაზრო ელემენტების მიმართ. ეს ლოგიკა მომპოვებლურია ორივე შემთხვევაში და შესაბამისად, ფენომენოლოგიურად ერთია მასზე რეაქციაც. ეს კავშირი, თვალსაჩინოა, ასევე, დღეს მიმდინარე ბრძოლებით ადგილობრივი, მკვიდრი მოსახლეობებისა, რომლებიც ახალი, კომპლექსური სოციალური მოძრაობების კონტურებს ქმნიან – ქალები ექსტრაქტივიზმის წინააღმდეგ.²⁶

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ განვითარებადი სამყაროს ქალებსა და ექსტრაქტივისტულ კაპიტალიზმს შორის არსებული დაძაბულობა, შესაძლოა, არამხოლოდ ფემინისტური მოძრაობის ზოგადი ჩიხიდან გამოსავალი, არამედ ჩვენი დროის ახალი კლასობრივი ბრძოლაც²⁷ იყოს, რომელსაც, შესაბამისი პოლიტიკური ორგანიზების შემთხვევაში, რევოლუციური პოტენციალი აქვს.

26 ლათინური ამერიკის ექსტრაქტივისტულ ეკონომიკებში აქტიურია ადგილობრივ ქალთა გაერთიანებები, რომლებიც იბრძვიან ექსტრაქტივიზმის წინააღმდეგ, აგროეკოლოგიისა და ავტონომიურობისთვის (Fernandes 2018; SOF 2016, 2017).

27 ამ შემთხვევაში „კლასობრივი ბრძოლა“ ასევე ისტორიულად ცვალებადი კომპონენტი ხდება, რომელსაც ემანსიპატორული დანიშნულება უკვე კაპიტალიზმის მიმდინარე ფაზაშიც გააჩნია – როგორც ადამიანებისთვის, ისე გარემოსთვის.

ბიბლიოგრაფია

- Abel, Emily K., and Margaret K. Nelson. Circles of care: An introductory essay. *Circles of care: Work and identity in women's lives* (1990): 4-34.
- Acosta, Alberto. Extractivism and neoextractivism: two sides of the same curse. *Beyond development: alternative visions from Latin America* (2013): 61-86.
- Bauer, Gudrun, and August Österle. Migrant care labour: The commodification and redistribution of care and emotional work. *Social Policy and Society* 12, no. 3 (2013): 461-473.
- Brotheridge, Céleste M., and Alicia A. Grandey. Emotional labor and burnout: Comparing two perspectives of "people work". *Journal of vocational behavior* 60, no. 1 (2002): 17-39.
- Caffentzis, George. On the notion of a crisis of social reproduction: A theoretical review. *Women, development and labor of reproduction: Struggles and movements* (1999): 153-187.
- Christophe, Barbara. Georgia: capitalism as organized chaos. In *Varieties of Capitalism in Post-Communist Countries*, pp. 183-200. Palgrave Macmillan, London, 2007.
- Cohen, Robin. *The new helots: Migrants in the international division of labour*. Gower Publishing Company, Limited, 1988.
- Dalla Costa, Giovanna Franca. *The Work of Love: The Role of Unpaid Housework as a Condition of Poverty and Violence at the Dawn of the 21st Century*. Autonomedia, 2008.
- Dalla Costa, Mariarosa, and Selma James. *The Power of Women and the Subversion of the Community*. Bristol: Falling Wall Press, 1975.
- DaMotta, Alda Britto. Doing housework for pay: political struggles and the legal rights of domestic workers in Brazil. *Women, development, and labor of reproduction: Struggles and movements* (1999): 153-187.
- Douglas, S. Massey. March of Folly: US immigration policy after NAFTA. *American Prospect* (1998)
- Federici, Silvia. Wages against housework. Bristol: Falling Wall Press, 1975.
- REPRODUCTION AND FEMINIST STRUGGLE IN THE NEW INTERNATIONAL DIVISION or LABOR. *Women, Development, and Labor of Reproduction: Struggles and Movements* (1999): 47.
- Fernandes, Marianna. Feminist alternatives to predatory extractivism: Contributions and experiences from Latin America. *Feminist Dialogue Series, Friedrich Ebert Stiftung, Maputo, Mozambique* (2018).
- Fisher, Berenice, and Joan Tronto. Toward a feminist theory of caring. *Circles of care: Work and identity in women's lives* (1990): 35-62.
- Gago, Verónica, and Sandro Mezzadra. A critique of the extractive operations of capital: Toward an expanded concept of extractivism. *Rethinking Marxism* 29, no. 4 (2017): 574-591.
- Himmelweit, Susan. The prospects for caring: economic theory and policy analysis. *cambridge Journal of Economics* 31, no. 4 (2007): 581-599.
- Hochschild, R. Arlie. *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. (1983). *The commercialization of intimate life: Notes from home and work*. Univ of California Press, 2003.

Global care chains and emotional surplus value. In *Justice, Politics, and the Family*, pp. 249-261. Routledge, 2015.

International Labour Office. *Domestic workers across the world: Global and regional statistics and the extent of legal protection*. Geneva: International Labour Office, 2013.

James, Nicky. Care= organisation+ physical labour+ emotional labour. *Sociology of health & illness* 14, no. 4 (1992): 488-509.

Katz, Cindi. Vagabond capitalism and the necessity of social reproduction. *Antipode* 33, no. 4 (2001): 709-728.

King-Dejardin, Amelita. THE SOCIAL CONSTRUCTION OF MIGRANT CARE WORK At the intersection of care, migration and gender. International Labour Organization, 2019.

Kofman, Eleonore, and Parvati Raghuram. *Gendered migrations and global social reproduction*. Springer, 2015.

Lee, Sih, Junghye Jeong, and Yang Lee. Three dimensions of labor: cognitive labor differentiated from emotional and physical labor. *Journal of Human Resource Management* 5, no. 4 (2017): 57-62.

Mezzadra, Sandro, and Brett Neilson. On the multiple frontiers of extraction: excavating contemporary capitalism. *Cultural Studies* 31, no. 2-3 (2017): 185-204.

Nash, June C., and María Patricia Fernández-Kelly, eds. *Women, men, and the international division of labor*. Suny Press, 1983.

Parreñas, Rachael. S., 2001: Servants of Globalization: Woman, Migration, and Domestic Work. (2005).

Sassen, Saskia. *Expulsions*. Harvard University Press, 2014.

Sawyer, Roger. *Children enslaved*. Taylor & Francis, 1988.

Schmalzbauer, Leah. Searching for wages and mothering from afar: The case of Honduran transnational families. *Journal of marriage and family* 66, no. 5 (2004): 1317-1331.

Stalker, Peter. *The work of strangers: a survey of international labour migration*. International Labour Organization, 1994.

SOF. Feminist practices for economic change: Women's autonomy and agroecology in the Vale do Ribeira region. *São Paulo*, 2018.

Truong, Thanh-Dam. Gender, international migration and social reproduction: implications for theory, policy, research and networking. *Asian and Pacific Migration Journal* 5, no. 1 (1996): 27-52.

Wharton, Amy S. The sociology of emotional labor. *Annual review of sociology* 35 (2009): 147-165.

World Health Organization. Women on the move: migration, care work and health. (2017).

Ye, Jingzhong, Jan Douwe van der Ploeg, Sergio Schneider, and Teodor Shanin. The incursions of extractivism: moving from dispersed places to global capitalism. *The Journal of Peasant Studies* 47, no. 1 (2020): 155-183.

Yeates, Nicola. Global care chains. *International Feminist Journal of Politics* 6, no. 3 (2004): 369-391.

მარქსი, კარლ. „კაპიტალი“. ტომი I, *საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა*, 1954.